Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt/Volume 5, Sayı/Number 1, Temmuz/July 2016, ss. 103-143.

BULGAR BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANI[*]

Mümin Yaşarov İSOV[**]
Çeviren Serkan CÖMERTEL[***]

ÖZET

Çok yönlü ve çoğu defa da evrensel tarihî bilgiyle araştırmacıyı buluşturduğu için geçmişin tablosunun yeniden kurulmasında bilginin değerli kaynaklarından biri de basındır. Gazete sayfalarına atılan bakış politik-propaganda konjonktürü için meydana gelmiş haber konularına da yeni bir canlılık katabilir. Bulgaristan'da komünist rejimin propagandası için tam anlamıyla kabul edilmemiş olan, öne sürülen konu da böyledir ve bu yüzden de Bulgar tarihçiliğinin araştırma sahasına girmeye uzun bir zaman "fırsat" bulamamıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ülkede okuyucu sayısı bakımından esas kitle üzerinde etkili olan gazetelerdir ve bunlar Bulgar basınının önemli temsilcileridir. Öne sürülen bakışın kronolojisi özel olarak belli bir durum üzerine kurulmamıştır, keza bu kronoloji Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzamıştır. Bu çalışma, yaklaşık on yıllık süre boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine ilişkin gazete haberlerine, yorumlarına ve takdirlerine denk gelen Bulgaristan'da şekillenen pozitif medya çevresinin ortaya çıkmasının gözden geçirilmesidir. 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren söz konusu gelişmenin farklı okunması dikkat çekmektedir. İdeolojik ve politik yapıdan kaynaklı bazı rahatsızlıklar profesyonelce bertaraf edilerek, gelişme hakkında gazete redaksiyonlarının bir bütün olarak lütufkârlıklarını dillendirdiği bir görüş biçimlenmektedir. Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesinde yükselen ivme iki devlet arasında tarihî Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmiştir. Gelecek yıllarda Türkiye'ye yönelik Bulgaristan'daki ilgi gücünü yitirmemiştir. Türkiye'deki yaşamın dinamiklerine ilişkin meselelerden geniş bir görüntüyü ele alan çok sayıda araştırma yayımlanmıştır. İki devlet arasında bilimsel/kültürel bağlar kurulmuş ve gelişmiştir. İleri gelen kanaat önderlerinin, gazetecilerin, bilim insanlarının ve yazarların karşılıklı ziyaretleri gerçekleşmiştir. Bulgar tiyatro

[*] Orijinal metnin bir bölümü 10-12 Ekim 2013 tarihlerinde Plovdiv'de düzenlenen III. Kültürlerarası Kavşakta Bulgaristan ve Türkiye: Dil, Tarih ve Edebiyat Çalıştayı'nda (Bulgaria and Turkey at the Intercultural Crossroads: Language, History and Literature- III) sunulmuştur. Ayrıca, bu çevirinin orijinal metnine şu siteden ulaşılabilir: http://www.anamnesis.info/sites/default/files/Isov_M_statiya_Anamneza_kn_1_2016.pdf, (18.05.2016).

[**] Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, E-mektup: mumunisov@trakya.edu.tr.

[***] Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Bulgarca Anabilim Dalı, Edirne, E-mektup: serkancomertel@trakya.edu.tr.

kumpanyası ve folklor topluluğu İstanbul ve Ankara'da gösteriler ve konserler gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, Bulgar kamuoyunda Türkiye'de kurulan cumhuriyetin nasıl algılandığı medya kaynakları üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Bulgar Basını, Türk-Bulgar İlişkileri.

THE DECLARATION OF TURKISH REPUBLIC IN BULGARIAN PRESS

ABSTRACT

As it is versatile and provides satisfying information to researchers and helps them interpret the past, press is a valuable source of information. Having a look at the newspapers awakens the awareness of news themes for political-propaganda conjuncture. The theme which was not accepted totally and suggested for propaganda of the communist regime in Bulgaria was this one so it didn't find "a chance" to enter the research area of Bulgarian historiography for a long time. The aim of the research is the newspapers which are dominant upon their readers in the country and meanwhile these newspapers have been important representatives of Bulgarian press so far. The chronology of the suggested view is not based on a specific case and goes back to Great War (W.W. I). The is a revision of the appearance of positive social media in Bulgaria, the news, comments and appreciations related to declaration of The Turkish Republic for ten years. It points to interpret the development differently since 29th October 1923. Some inconveniences from ideological and political structure were eliminated masterly and newspaper redactions were uttered as a view. The increased acceleration in the relations between Bulgaria and Turkey continue till the signing of the friendship treaty. The interest about Turkey in Bulgaria will not lose its acceleration in future. A great number of researches related to dynamics of life in Turkey are published. Scientific and cultural connections are established and improved between two countries. Opinion leaders, journalists, scientists and writers visit two countries. Bulgarian Theater and Folk Dances Companies visit and perform in İstanbul and Ankara. This study tells how the republic founded in Turkey was reacted in Bulgarian society through media.

Keywords: Turkish Republic, Bulgarian Press, Turkish-Bulgarian Relations.

Giriş

Basın, belirli bir siyasi amaca hizmet etmesine ya da subjektif bir bakış açısına sahip olmasına rağmen, bilgiyi kaydeder ve bu bilginin nesilden nesile aktarılmasını sağlar. Çünkü orijinal bir tarihsel bilgiyi öne

sürer. Eski gazete "*haberlerine*" yönelik araştırmacı ilgisi, daha sonraki politik-propaganda amaçları için uygun olmayan "toplumsal hafızayı" canlandırabilir ki bu sebepten ötürü haber yasaklanmış veya sansürlenmiştir.[1] Bu çalışma, Türkiye'de cumhuriyetin ilan edilmesini, bu gelişmenin Bulgar gazetelerinde nasıl yansıtıldığını ve 1920'li yıllarda Bulgar ortak hafızasına hangi tarzın kök saldığını incelemektedir.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde süreli yayın, bütün dünyada olduğu gibi Bulgaristan'da da gelişmeleri bildirmek için en önemli araçtır.[2] Ülkede 1921 yılına doğru 250 gazete ve 162 dergi çıkartılırken, iki yıl sonra sayıları hemen hemen iki kat artarak 468 gazete ve 237 dergiye ulaşmıştır.[3] Basının dağıtımı 1923 yılında yaklaşık 25 milyon nüshanın tedavülünü gerçekleştiren özel oluşturulmuş bir ajans tarafından gerçekleştirilmiştir.[4] Elbette ki bilginin bu denli muazzam boyutta olması emek isteyen bir çalışmadır. Lakin bu araştırmanın şekillenmesinde bu husus gerekli değildir. Herhangi bir partiye/zümreye direkt bağlı olmayan, temel kitle üzerinde baskın etkisi olan ve bu doğrultuda o yıllarda Bulgar basınının lokomotifi konumundaki gazeteler bu makalede ele alınacaktır.

"*Utro*" gazetesi uzun süre yayında kalmış, Bulgaristan'ın ilk günlük gazetesidir ve Bulgaristan'da en yüksek tiraja sahiptir (50.000 - 160.000).[5] "*Zora*" gazetesi de her sabah çıkan bir diğer günlük gazetedir. Tirajının (10.000 - 130.000)[6] yüksek olması yanında bu gazete çok beğenilmesi, etkili olması, profesyonellikle yazılması ve çeşitli bilgiyi okuyucusunun önüne getirmesiyle toplumu yönlendiren gazetelerden biridir.[7] Bizim görüş

[1] Lyudmila Stoyanova, *Vestnikıt i Natsionalnata Kulturna Pamet*, Varna 2012, s. 7-16.
[2] Lyudmila Stoyanova, *a.g.e.*, s. 52.
Detroit'te 1920 yılının yaz ayında haberlerle birlikte ilk radyo programı yayına başlamıştır, http://en.wikipedia.org/wiki/Radio, (02.09.2013). Bulgaristan'da radyo yayınının başlangıcı 1929 yılının sonbaharıdır, http://predavatel.com/bg/radio/bnr, (02.09.2013).
[3] Filip Panayotov, *Vestnitsi i vestnikari*, Sofya 2008, s. 167.
[4] Filip Panayotov, *a.g.e.*, s. 167.
[5] Zdravka Konstantinova, "İz Geografiyata na Bılgarskata Presa (1878-1944)", http://media-journal.info/index.php?p=item&aid=66, (4.08.2013); *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944. Anotiran Bibliografski Ukazatel*, Cilt II, Sofiya 1966, s. 443.
[6] *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944. Anotiran bibliografski ukazatel*, Cilt I, Sofya 1962, s. 341.
[7] Filip Panayotov, *a.g.e.*, s. 171; Yasen Borislavov, "Bılgarskata Jurnalistika - Vızhodi i Padeniya (1844-1944)", http://media-journal.info/index.php?p=item&aid=84, (4.08.2013);
Todor Panayotov, Hristo Brızitsov Prevırna "Mir" v Bılgarskiya "Times", http://paper.standartnews.com/archive/2001/06/11/history/s3034_ 4.htm, (17.09.2013).

alanımıza giren bir diğer bağımsız günlük gazete de "*Dnevnik*"tir ve oldukça yüksek tiraja (11.000 - 45.000) sahiptir.[8]

Siyasi partilere yakınlık açısından seçimlerimiz "*Slovo*", "*Mir*" ve "*Pryaporets*" gazeteleri üzerine yoğunlaşmaktadır. "*Slovo*" gazetesi parti politikasıyla bağını aleni olarak belli etmese de[9] 1922 yılının Mart ayında Halk Uzlaşmasının (Naroden Sgovor) kuruluş fikirlerini popüler kılmak için medya alanında kendini göstermiştir. Bu gazete, güçlü bir entelektüel seviyededir. Bunun başlıca sebebi Sofya Üniversitesi'nden profesörleri, Bulgar akademisyenleri cezbetmesidir. Bu yüzden de bu gazete "*profesör gazetesi*" olarak da bilinmektedir.[10]

"*Mir*" gazetesi ise Bulgaristan'ın The Times'ıdır. Bu gazete uzun yıllar Halk Partisi'nin sonrasında Birleşik Ulusal İlerici Parti'nin (20.000 tirajlı) merkez yayın organı olmasına rağmen, özellikle 1923 yılı sonrası, gazete bağımsız statüsünü kazandıktan sonra günlük gazete olarak çıkmaya başlamıştır; üstelik Üçüncü Bulgar Çarlığı döneminde en itibarlı ve en iyi yayımlanan gazete olarak ün kazanmıştır. Bulgaristan'ın en bilinen politik, iktisadi ve kültürel şahsiyetlerinden bazıları bu gazetenin editörleri, genel yayın yönetmenleri ve emekçileridir. Ülkedeki önde gelen gazetecilerden bazıları da bu gazetede görev almaktadır.[11]

"*Pryaporets*" gazetesi klasik bir parti gazetesidir. Demokratik Parti'nin basın organıdır (tiraj 4.000-24.000).[12] Türklerle ilgili konularda özel bir hassasiyet gösterdiğinden "*Filibe* (*Plovdiv*)"de yayımlanan bir taşra gazetesi olan "*Pravda*" gazetesinin sayfalarına da göz atılmıştır. Elbette tablonun tamamlanabilmesi için diğer basılmış yayınlardan da alıntı yapılmıştır.

29 Ekim 1923 tarihinde, akşam 20.30'da TBMM cumhuriyeti ilan etmiştir. Haber hızla yayılmış ve gece yarısı sonrası top atışlarıyla bu

[8] *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944, Anotiran Bibliografski Ukazatel*, Cilt I, s. 245-246.
[9] *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944, Anotiran Bibliografski Ukazatel*, Cilt II, s. 316-317.
[10] Filip Panayotov, *a.g.e.*, s. 170; Yasen Borislavov, *a.g.m.*
[11] *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944, Anotiran Bibliografski Ukazatel*, Cilt I, s. 477-478; Todor Panayotov, "Vsekidnevniyat Vestnik "Mir" za Politikata na Velikite Sili, Balkanskite Strani i Drugi Dırjavi Prez Perioda 1923-1944", http://ebox.nbu.bg/mk10/index2.php?id=ne2/a/z12.%20Todor_Panayotov_red.htm, (5.08.2013); Todor Panayotov, "Bankeri i Zastrahovateli Izdavat Bylgarskiya "Times", http://www.monitor.bg/article?id=28782, (17.09.2013).
[12] *Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944, Anotiran Bibliografski Ukazatel*, Cilt I, s. 198-199.

gelişme kutlanmıştır.[13] 30 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na gelen kısa şifreli bir telgrafla Türkiye Parlamentosu'nun aldığı kararı bildiren, İstanbul'da Bulgar elçilik binasını idare eden General *Todor Markov* da yaşananlara şahit olmuştur.[14]

Türkiye'nin devlet yapısındaki değişiklik Avrupa gazetelerinin haber başlıklarında kısa sürede yerini almıştır.[15] Bulgaristan basını da Ankara'daki gelişmeye duyarlılık göstermiştir. Durumu aktaran ilk gazetelerden biri Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yayın organı olan günlük gazetesi "*Narod*" gazetesidir. Gazete 31 Ekim'deki sayısında haberi telgraf tarzında şöyle duyurmuştur: "*İstanbul'dan alınan bir habere göre, hükümet partisi Türkiye'de cumhuriyeti ilan etmiştir ve Mustafa Kemal Paşa'yı ilk Cumhurbaşkanı seçmiştir.*"[16] Aynı gün "*En Yeni Cumhuriyet*" başlığıyla hatta haberi manşetten yayımlayan "*Slovo*" gazetesi de bu gelişmeye kayıtsız kalmamıştır.[17] Daha sonraki günlerde haber çığ gibi büyüyerek diğer gazetelerin sayfalarında[18] hatta askerî yayınlarda da yer almıştır.[19]

Açıkça görülmektedir ki, Ankara'dan gelen haberler Bulgar kamuoyu için şaşırtıcı değildir. O zamanın konjonktürünü "*Zora*" gazetesi şöyle belirtir: "*Yaklaşık üç aydır bu konuşuluyordu ve sonunda gerçekleşti.*"[20] Türkiye parlamentosunun bu hareketi basın için de beklenilmez değildir. Bulgar basını Türkiye'nin gelecekteki devlet yapısının gelişme sürecinin nabzını yansıtmış ve gelecek günlerde onun dinamikleri[21] hakkında bilgiyi (bazen daha ayrıntılı)[22] düzenli olarak yayımlamıştır.

---

[13] Bernard Lewis, *Vıznikvane na Sıvremenna Turtsiya*, Sofya 2003, s. 311; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 399.

[14] *Ofitsialnata i Taynata Bılgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925)*, Doküman, Sofya 2009, s. 613, Belge: 376.

[15] Bilâl Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Türkçesi: Cüneyt Akalın, Ankara 1999, s. 208-212.

[16] *Harod*, 31 Ekim 1923.

[17] *Slovo*, S. 438, 31 Ekim 1923.

[18] *Utro*, S. 4277, 1 Kasım 1923; *Zora*, S. 1317, 1 Kasım 1923, S. 1318, 2 Kasım 1923; *Pryaporets*, S. 248. 2 Kasım 1923; *Nezavisimost*, S. 761, 2 Kasım 1923; *Pravda*, S. 320, 2 Kasım 1923; *Dnevnik*, S. 7189, 3 Kasım 1923; *Radikal*, S. 7179, 5 Kasım 1923.

[19] *Oteçestvo*, S. 145, 3 Kasım 1923.

[20] *Zora*, S. 1320, 4 Kasım 1923.

[21] *Pryaporets*, S. 1320, 4 Kasım 1923.

[22] *Utro*, S. 4252, 1 Kasım 1923; *Dnevnik*, S. 7163, 2 Kasım 1923; *Pryaporets*, S. 223, 2 Ekim 1923; *Nezavisimost*, S. 736, 2 Ekim 1923; S. 738, 5 Ekim 1923; S. 739, 6 Ekim 1923; S. 742, 10 Ekim 1923; *Mir*, S. 7016, 29 Ekim 1923; *Pravda*, S. 293, 30 Eylül 1923.

Komşu ülkede olanlara yönelik, Bulgar haberciliğinin politik ilgisinin derinliğini ve şiddetini oldukça net tarif edebilmemiz için bakış açımızın kronolojik çerçevesini genişletmek gerekmektedir.

1. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Sırasında Bulgar Kamuoyunda Türklere İlişkin Atmosfer

Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'ndan ötürü yakın zamana değin düşman iki taraf arasındaki ilişkilerin gittikçe normalleşmeye başladığı ve İttifak Devletleri bünyesinde müttefik oldukları Birinci Dünya Savaşı yıllarına göz atılması faydalı olacaktır. Bulgar Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 6 Ağustos 1914 tarihinde *İttifak ve Dostluk Antlaşması* imzalanmıştır. Bir yıl sonra 6 Eylül 1915 tarihinde iki devlet arasında sınırların düzeltilmesi, Meriç Nehri alt kısmındaki sınırların belirlenmesi için *Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması* da parafe edilmiştir.[23] Sofya'da ikili ilişkilerin güçlenmesi için Bulgar-Türk Cemiyeti kurulmuştur. 12 Eylül 1917 tarihinde İstanbul'daki Bulgar elçisinin başbakana gönderdiği rapora göre, bu cemiyet "*geniş halk kitleleri arasında iki ulusun menfaatlerinin iyi anlaşılması fikrini, yetkililer tarafından izlenen politika ile oluşturulmuş, çözülmez bir mutabakat içinde*" gerçekleştirmelidir.[24] Osmanlı basını Bulgaristan'da kurulmuş cemiyetlere olumlu baktığı gibi, İstanbul'daki idari çevreler de ülkedeki bu cemiyetlere iyi gözle bakmış ve ülkede benzer Türk-Bulgar cemiyetlerinin oluşturulması arzusunu dile getirmişlerdir.[25]

Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu için bu sürecin ilerlemesi Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle engellenmiştir. Savaşın galibi olan İtilaf güçleri, Sofya'nın ve İstanbul'un askerî-diplomatik ilişkilerde bulunmasını yapılan bir antlaşmayla yasaklamıştır.[26] Lakin hep aynı savaş sonrası mukadderat; bütün aleyhtarlar ve bütün çıkarlar gelecekteki ortak işbirliğinin temellerini oluşturmuştur.[27]

---

[23] Angel Dobrev, "Rektifikatsiya na Bılgaro-Turskata Granitsa Prez 1915", *Bılgaro-Turskite Voennopolitiçeski Otnoşeniya Prez Pırvata Polovina na XX Vek*, Sofya 2005, s. 47.

[24] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri 1913-1938 (Mustafa Kemal Atatürk i Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya v Dokumenti 1913-1938)*, Ankara 2002, s. 190-192, Belge: 22.

[25] Aynı yer.

[26] Ali Sarıkoyuncu, "Giriş", *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve …*, s. XIX-XX.

[27] *Mustafa Kemal Atatürk i Tursko-Bılgarskite……*, s. 230, Belge: 29; Stefan Velikov, *Kemalistika Revolyutsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, Sofya 1966, s. 79.

Geleceğin çerçevesi ise hızla çizilmeye başlamıştır. 1920 yılının ilkbaharında İtilaf güçleri Doğu ve Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermiştir. Bu karar Türk camiasında olduğu kadar, Bulgar camiasında da şiddetli bir hoşnutsuzluk doğurmuş ve hem Türk-Bulgar yakınlaşmasına hem de Yunanlara karşı ortaklaşa faaliyetlerin başlamasına sebep olmuştur. Bilhassa, Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve Bulgarlar faaliyetlere girişmişlerdir. Daha Mayıs sonunda bölgenin fiilî işgali öncesi Türk-Bulgar toplumu müşterek çeteler kurmuş, genel bir hükümet seçmiş; iki yıl sonra ise silahlı ve donanımlı çetelere sahip *Türk-Bulgar İç Devrimci Örgütü*'nü oluşturmuştur.[28] 1920 yılının Haziran ayında Albay *Cafer Tayyar Paşa*'nın kolordusunun yenilgisinin bir neticesi olarak 3.500'den fazla asker ve yaklaşık 22.000 sivil Bulgaristan'a sığınmıştır.[29] *Aleksandır Stamboliyski* Hükümeti sığınmacıların en zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasını finanse etmiştir. Arazi, zirai araçlar ve ekin tohumları temin edilmiştir. Bulgar Devleti, Türk Kızılayı'nın Bulgaristan'dan gıdalar satın almasına imkân tanımıştır. İtilaf Devletleri'nin tepkisine rağmen Bulgar iktidarı, Anadolu'daki ulusal kuvvetler için askerî ve ekonomik yardım gönderen ve bunu organize eden ülkedeki Türk vekillerinin varlığına da göz yummuştur.[30] Bunun yanı sıra, Bulgar parlamentosu sürekli ülkeye yerleşmek isteyen Müslüman sığınmacıların inşaat malzemelerinin ve arazinin parasız temin edilmesi kararını kabul etmiştir.[31] Bulgar yetkililerin Türk sığınmacılara gösterdiği iyi muamele, Türk tarafından da doğrulanmıştır.[32]

Bulgar kamuoyu Türklerin ulusal direnişini de derin bir saygıyla karşılamıştır. Bu durumu "*Dnevnik*" gazetesi şöyle ifade eder: "*Anadolu'da Yunanlılar tarafından zorla alınan bölgelere yönelik Türklerin çabaları bütün Bulgar basını tarafından sempatiyle takip edilmektedir.*"[33] Ülkedeki mevcut olan otantik tutumları "*Slovo*" gazetesi şöyle açıklamıştır: "*Onlar*

[28] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt I, 3. Baskı, Ankara 1992, s. 404-407. Bkz., Fuat Balkan, "İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, Cilt III, Sayı: 37, 8 Kasım 1962, s. 340-341; Cilt III, Sayı: 38, 15 Kasım 1962, s. 357-359; Cilt IV, Sayı: 50, 7 Şubat 1963, s. 332.

[29] Stajko Trifonov, *Bılgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie v Trakiya 1919-1934*, Sofya 1988, s. 54-70, 102-108.

[30] Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 124; Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s. XXI-XXIII.

[31] Hülya Toker, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya Prez Perioda na Natsionalnata Sıprotiva i Ukrivaneto na Pırvi Korpus v Bılgariya", *Bılgaro-Turskiye Voennopolitiçeski*….., s. 106.

[32] Hülya Toker, *a.g.m.*, s. 110; Pars Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 121.

[33] *Dnevnik*, S. 6911, 26 Kasım 1922; Stefan Velikov, *a.g.e.*, s. 70.

(yani Türkler) Bulgar kamuoyunun Türklerin mücadelesini ve başarılarını nasıl sempati ile takip ettiğini biliyordu."[34]

1921 yılının Ağustos-Eylül aylarında Sakarya Meydan Muharebesi gerçekleşmiştir. Türk ordusu tarafından elde edilen zafer Ankara'nın uluslararası durumunu sağlamlaştırmıştır.[35] "*Türklerle*" ilgili en ayrıntılı bilgiyi veren ve daha sonra da bu tutumunu sürdüren "*Dnevnik*" gazetesi[36] elde edilen başarının, galip tarafın önünde yeni ufuklar açtığını fark etmiş ve şöyle belirtmiştir: "*Mütareke sonrası, Türk Ulusu ilerleme yolunda yeni bir safhaya girmiştir ve sosyo-kültürel yaşamda tamamen yeni yönler çizmektedir.*"[37]

Türk toplumundaki sözü geçen eğilimler sanki Sofya'daki iktidarın son kaygısıdır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı geçmiş ile mevcut durum arasına derin bir çizgi çekmiştir; gelecek ise donuk, belirsiz ve güvensizdir. Endişe ve gerginlik her yerde kendini hissettirmektedir.[38] Bulgaristan vahim bir uluslararası izolasyon içine düşmüştür. Savaş sonrası *Aleksandır Stamboliyski* ülkenin durumunu kendine has üslubuyla şu şekilde tasvir etmiştir: "*İki çember. Biri büyük-güçlü devletler, bir diğeri ise küçük devletler; ki bunlar bizim komşularımız ve ikisi de bizi sıkıştırıyor.*"[39] İşte bunun için, Bulgar Halk Çiftçi Birliği hükümetinin diplomatik faaliyetleri sert bir biçimde sınırlandırılsa da devam etmiş ve özellikle tazminat, askerî sınırlamalar, Ege Denizi'ne çıkış hususlarında antlaşma talimatnamelerinin tekrar görüşülmesi için çaba harcanmıştır.[40]

Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da kabul edilen hukuki sisteme aykırı olduğundan, ülkenin elverişsiz ve zayıf durumu Türk direniş güçlerini alenen desteklemeye fırsat da tanımamıştır. Kendi vaziyetine uygun mevcut makul fikre göre, daha Türk-Yunan savaşının başında Bulgar hükümeti tarafsızlığını koruyacağını açıklamıştır.[41] Bu açıklama elbette ki resmî/siyasi uygulama içindir. Öyle veya böyle Bulgar Halk Çiftçi Birliği idarecileri

[34] *Slovo*, S. 183, 21 Kasım 1922.
[35] Cengiz Hakov, *İstoriya na Turtsiya Prez XX Vek*, Sofya 2000, s. 67.
[36] 1922 yılı boyunca gazete konu kapsamında 248 materyal yayımlar.
[37] *Dnevnik*, S. 6695, 3 Mart 1922.
[38] Elena Statelova ve Stoyço Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya v Trı Toma, İstoriya na Nova Bılgariya 1878-1944*, Cilt III, Sofya 2006, s. 346-356.
[39] *Zemedelsko zname*, S. 22, 28 Ekim 1922.
[40] *İstoriya na Bılgarite v Osem Toma, Bılgarskata Diplomatsiya ot Drevnostta do Naşi Dni*, Editör: Emil Aleksandrov, Cilt IV, Sofya 2010, s. 348.
[41] *Dnevnik*, S. 6852, 14 Eylül 1922.

İstanbul ile Ankara arasındaki ilişkilerin dinamiklerini[42] Türkiye'nin siyasî durumunu yakından takip etmiş ve 1921 yılının Mayıs ayında Türkiye'nin hükümet merkezi olarak henüz resmen Ankara tanınmamasına rağmen,[43] Millî Mücadele'nin başkentine gizli diplomatik temsilci göndermişlerdir.[44] Bu durum ortaya çıktığında, Bulgar başbakanı Bulgarların Ankara'yı ziyaretinin gayriresmî olduğunu iddia etmiştir.[45] Gelecek aylarda da idareciler Ankara ile ilişkilerin devam ettiğini yalanlamak için çaba harcamıştır;[46] çünkü, *Aleksandır Stamboliyski*'nin bu hususa ilişkin takdiri şöyledir: "*Bize yönelik en ağır şüphe Ankara ve Bolşevik Rusya ile münasebetimizin olmuş olduğudur.*"[47]

"*Slovo*" gazetesinin sayfalarında profesyonel diplomat *Simeon Radev* Bulgar dış politikasının ürkek faaliyetlerini şu sözlerle açıklamıştır: "*Bizim durumumuzda, biz susmalıyız ve bizim en büyük ve en güçlü müttefikimiz olan zamanın ilerlemesini beklemeliyiz.*"[48] Birkaç ay sonra Bulgar başbakanı tarafından da bu durum desteklenmektedir: "*Biz etrafımızdaki çembere sertçe el uzatmadık, bizler bu çemberin parçalanmasını zamana bıraktık.*"[49] Farklı bir deyişle Anadolu'da askerî çatışmaya katılanlara yönelik ilişkiler de dahil olmak üzere, Bulgar ulusunun adaletsiz barış antlaşması olarak gördüğü Neuilly Barış Antlaşması'nı yeniden düzeltme fırsatı taşıyan diplomatik faaliyetler için objektif koşullar oluşuncaya kadar Bulgar diplomasisi pasif bir pozisyona geçmiştir.

Söz konusu koşullar yakında gerçekten olgunlaşacaktır. 1922 yılının yaz mevsimi, Anadolu'da askerî-politik açıdan mutlak bir değişimi beraberinde getirmiştir. Savaş meydanının yaklaşık bir senelik durgunluğu sonrası, 26 Ağustos'ta Türk güçleri şiddetli bir taarruza geçmiş ve Yunan ordusuna karşı zafer elde etmiştir. 18 Eylül'de artık Anadolu özgürlüğe kavuşmuştur. 23 Eylül'de İtilaf güçlerinin temsilcileri ateşkes teklifiyle

[42] İstanbul Bulgar Elçiliğinde görevli Todor Pavlov'un 1 Nisan 1921 tarihli Türkiye'deki politik durum üzerine raporu.
[43] Stefan Velikov, *a.g.e.*, s. 66.
[44] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve* …., s. 211-216, Belge: 26.
[45] *Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS, Kasım 1919-Haziran 1923, Aleksandır Stamboliyski-Dokumentalno Nasledstvo*, Yayına Hazırlayanlar: Panayot Panayotov ve Todor Dobriyanov, Sofya 1989, s. 159-160.
[46] Aynı eser, s. 163, 165-166, 276.
[47] *Zemedelsko zname*, S. 22, 28 Ekim 1922.
[48] *Slovo*, S. 24, 10 Mayıs 1922.
[49] *Zemedelsko zname*, S. 22, 28 Ekim 1922.

Mustafa Kemal Paşa'ya nota yollamıştır. 3 Ekim'de Mudanya'da taraflar müzakere için masaya oturmuşlar ve 11 Ekim'de dört gün sonra yürürlüğe girecek olan mütarekeyi imzalamışlardır.[50] Nihai barış antlaşmasının oluşturulması ve imzalanması, bir ay sonra İsviçre'nin Lozan kentinde toplanmayı öngören bir konferansın gerçekleşmesini de beraberinde getirmiştir.[51]

Gerçekleşecek uluslararası forum *Aleksandır Stamboliyski*'nin Neuilly Barış Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi talebini daha da cüretkârca bildirmesine sebebiyet vermiştir. Bulgar başbakanı Ankara'nın artan önemini de gerçekçi bir biçimde şöyle değerlendirmiştir: "*Ankara şimdi mağdur Müslüman dünyası için Mekke, Hristiyan dünyası için Kudüs olmuştur.*" Bu itibar açık ve anlaşılır bir etkiye sahiptir; öyle ki Sofya, İstanbul Hükümeti'nin mevcut riyakârlığını dikkatle takip etmiştir. 28 Ekim 1922 tarihinde Millet Meclisi önünde *Aleksandır Stamboliyski*'nin bildirgesinden Türkiye'nin aydınlık bir yola girdiği ve devletin politik yapısı için artık idarecilerin "*Kemal'in Yeni Türkiye'si*"ni benimsedikleri anlaşılmaktadır.[52]

Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin lideri şöyle demiştir: "*Şimdi komşumuz olan Türkiye ile ilişkilerimiz sadece verimli ve dostane olabilir.*"[53] Türk-Bulgar ilişkilerinin normalleşmesi Sofya açısından çok önemlidir; çünkü hemen hemen tüm komşularla ilişkiler kötü olduğundan, Türk-Bulgar ilişkilerinin Bulgaristan'ın gelişmesi için "*geniş ve aydınlık perspektifler*" içerdiğini Bulgar siyasetçiler fark etmiştir.[54] Yapılacak olan barış konferansı esnasında Bulgar Halk Çiftçi Birliği hükümeti bazı Bulgar taleplerinin (Batı Trakya'ya özerklik, Ege Denizi'ne çıkış alabilme arzusu) Türk temsilciler tarafından desteklenmesini ümit etmiştir.[55] Bu yüzden 27 Aralık 1922 tarihinde Türklerle iyi komşuluk anlayışı için uygun zemini oluşturmak adına; Edirne'deki Bulgar Başkonsolosu *Mustafa Kemal Paşa* ile görüşmekle görevlendirilmiştir.[56] Sonraki birkaç ay Sofya'daki iktidar, Ankara'daki gelişmeleri çok dikkatli takip etmiş ve Kemalistlerin

[50] Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 335-357.
[51] Cengiz Hakov, *a.g.e.*, s. 68.
[52] *Zemedelsko zname*, S. 22, 28 Ekim 1922.
[53] Aynı yer.
[54] *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922.
[55] *Zemedelsko zname*, S. 22, 28 Ekim 1922.
[56] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve ….*, s. 227, Belge: 29.

temsilcileriyle Bulgar diplomatlarının ilişkilerinin aktifleşmesinde rol oynamıştır.[57]

Büyük Taarruz'un başlangıcı ve onun Anadolu'da tetiklediği dinamikleri Bulgar basını nasıl karşılamış ve yansıtmıştır? Türk Taarruzu esnasında Bulgar basınının bakışı hemen Anadolu cephesi üzerine odaklanır. "*Dnevnik*" gazetesi bu habercilik ilgisinin sebebini şöyle açıklamıştır: "*Şu anki gelişmelerle Bulgaristan'ı ilgilendiren önemli siyasi meseleler diplomasi masası üzerinde yeniden kurgulanabilir.*"[58] Bir sonraki ay siyasî meseleler netleşmiş ve gazete bu durumu şöyle yansıtmıştır: "*Türklerin başarısı, barış için Sevr ve Neuilly Antlaşmaları'nın yeniden gözden geçirilmesine sebebiyet vereceği inancını aşılıyor ki, Bulgaristan'ın kaderi ve Akdeniz'e çıkışı hayalimiz bu antlaşmaların tekrar gözden geçirilmesine bağlıdır.*"[59] Bu meseleler milleti derinden etkilediği için, Bulgar basını Türklerin askerî faaliyetlerini ayrıntılı bir biçimde yansıtmış ve taarruz yürüyüşünde onların başarısına sempati duymuştur.[60] Türk güçleri tarafından elde edilen son zafere ilişkin Bulgar basınının niçin gelişmeleri takip ettiğine dair net bir veri prestijli "*Slovo*" gazetesinin sayfalarında şöyle görülmektedir: "*Bu göz kamaştırıcı, mahvedici bir zafer oldu. Türkler İzmir'e, İstanbul'a ve Edirne'ye geri dönüyor. Vatanseverlik coşkusu içinde gururlu, azametli, kendinden emin bir biçimde geri dönüyorlar. Bu duyguyu biz anlıyoruz ve büyük bir saygı duyuyoruz.*"[61]

Bulgar gazeteleri Mudanya'da mütareke için müzakerelerin nabzını da tutmuştur. Bu esnada gazeteler müzakerelerin içeriği hakkında halka bilgi vermiş ve müzakerelerin iç yüzünü açıklamıştır.[62] Mudanya Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesiyle Doğu Trakya yeniden Türklere iade edilmiş ve Türkler yeniden Bulgarlarla komşu olmuştur. Aktif savaş faaliyetlerine yaklaşık bir yıllık ara verildiği zaman diliminde de gelecekteki Bulgar-Türk sınırı sorunu bazı Bulgar günlük gazetelerinde yer almıştır[63] fakat tartışmasız bir gerçek olan savaşta Türk başarısıyla bu sorun merkez bir konuma gelmiştir.

---

[57] *Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS…*,s. 317, 323, 332.
[58] *Dnevnik*, S. 6842, 6846, 3, 8 Eylül 1922.
[59] *Dnevnik*, S. 6871, 8 Ekim 1922.
[60] *Utro*, S. 3927, 3930-3938, 31 Ağustos, 3-13 Eylül 1922; *Zora*, S. 978, 981- 984, 986, 3, 7-10, 13 Eylül 1922; *Dnevnik*, S. 6841- 6844, 6846, 2-6, 8 Eylül 1922.
[61] *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922.
[62] *Zora*, S. 1009-1013, 11-15 Ekim; *Pryaporets*, S. 233, 17 Ekim 1922; *Pravda*, S. 4, 6, 7, 11, 14, 15 Ekim 1922.
[63] *Dnevnik*, S. 6720, 6723, 2, 7 Nisan 1922.

Gelecekteki Bulgar-Türk ilişkileriyle ilgili gazete yayınları hemen hemen iyimser bir havadadır.[64] Örneğin, Mudanya'da müzakerenin imzalanmasından yaklaşık on gün sonra "*Slovo*" gazetesi şunları yazmıştır: "*Türkiye ile komşu-dost olacağız. İktisadi açıdan Türkiye ile hemen hemen organik bir bağımız var, siyasi açıdan ise bizi birbirimizden ayıran bir şey yok. Belki zaman iki tarafı birbirine daha çok yakınlaşmaya mecbur bırakacak. Fakat bu geleceğin meselesidir. Şimdiden ileriye baktığımızda gördüğümüz tek şey; Türkiye'nin yeniden kurulmasının Bulgaristan'ın sıkıştığı çemberi sadece yok etmekle kalmayıp, aynı zamanda Bulgaristan'ın gelişimi için geniş, aydınlık ufukları da beraberinde getirmesidir*."[65] Bu durumu "*Dnevnik*" gazetesi daha kesin bir şekilde şöyle açıklar: "*Ne Bulgaristansız Türkiye, ne de Türkiyesiz Bulgaristan var olabilir. Bu tarihsel bir hakikattir. Bu politik gerçeği sadece aklını yitirmiş bir kör kabul etmeyebilir*."[66]

"*Utro*" gazetesi ise yeni komşularının sesini yayımlar: "*Biz, siz Bulgarlara, istikrarınıza ve gücünüze değer veriyor, saygı duyuyoruz; ayrıca sizin dostluğunuzu istiyoruz. Siz hiçbir zaman bizden yana endişeye kapılmamalısınız, daima yüzümüzdeki samimi dostluğu görmelisiniz*."[67]

"*Zora*" gazetesi de Ankara'daki parlamentonun Balkan devletleriyle diplomatik ilişkileri yenileme kararı aldığı haberini yayımlar; ayrıca bu haber okuyucusuna, Türk dış politikasında Sofya'nın daha özel bir konuma sahip olduğunu aşılamaktadır.[68]

Elbette ki, gazeteler sayesinde Bulgar-Türk dostluğu atmosferinin tamamen açık olduğu söylenemez. Bilakis, atmosfer oldukça gergindir; çünkü basın Bulgar toplumu için hassas Trakya meselesi üzerine onlarca yayın ortaya koymuştur.[69] Bu eğilimin, kırılgan komşuluk ilişkilerine zarar

[64] *Utro*, S. 3652, 28 Eylül 1922; *Slovo*, S. 154, 160, 6, 23 Ekim 1922, S. 182, 183, 188, 20, 21, 28 Kasım 1922; *Dnevnik*, S. 6889, 29 Ekim 1922, S. 6911, 26 Kasım 1922; *Pryaporets*, S. 235, 19 Ekim 1922; *Zora*, S. 1063, 17 Aralık 1922; *Pravda*, S. 75, 6 Ocak 1923.
[65] *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922.
[66] *Dnevnik*, S. 6889, 29 Ekim 1922.
[67] *Utro*, S. 3991, 16 Kasım 1922.
[68] *Zora*, S. 1063, 17 Aralık 1922.
[69] *Dnevnik*, S. 6848, 10 Eylül 1922, S. 6871, 8 Ekim 1922; *Slovo*, S. 130, 16 Eylül 1922, S. 146, 147, 151, 163, 6, 7, 12, 26 Ekim 1922, S. 188, 28 Kasım 1922; *Utro*, S. 3952, 3954, 28-30 Eylül 1922, S. 3991, 3995, 3999, 16, 20, 25 Kasım 1922, S. 4025, 28 Aralık 1922; *Pryaporets*, S. 235, 19 Ekim 1922.

vermemesi için bazı gazeteler tarafından Türk tarafı önünde Bulgarların taleplerinin esnek ve ölçülü olması önerilmektedir.[70]

2. Bulgar Bakış Açısından Lozan Barış Konferansı

Lozan Barış Konferansı'nın devam ettiği aylarda Bulgar Halk Çiftçi Birliği hükümeti dostluklarının ispatına yönelik faaliyetlerini sürdürmüş ve bu iktidardan indirildikleri 9 Haziran 1923 tarihindeki darbeye kadar devam etmiştir.[71] Sonrasında da basın Bulgar-Türk ilişkilerinin durumunu ve geleceğini pozitif yansıtmaya devam etmiştir. İsviçre şehrinde Bulgar diplomasinin temel vazifesi Ege Denizi'ne çıkış kazanmaktır.[72] Mudanya sonrası Bulgar basını "*Doğu Trakya meselesinin artık çözüldüğü*" bilincindedir.[73] Sofya'daki iktidar da aynı bilinçtedir. İşte bu yüzden, konferansa giden Bulgar heyeti bütün Trakya'nın değil, sadece Batı Trakya'nın özerkliğini kazanmak için talimat almıştır.[74] Bulgaristan'ın içinde bulunduğu pozisyonda Trakya meselesi ve Türk diplomatik desteğine duyulan zaruri ihtiyaç bir muhalefet gazetesi olan "*Pryaporets*" gazetesini şöyle yazmaya sürüklemiştir: "*Durumun iyi istifade edilmesinin ilk şartı Türklerle dostluğumuzu bozmamamızdır.*"[75]

Bulgar politikacılarının ve Bulgar halkının dikkatini Batı Trakya'nın gelecekteki statüsü üzerine toplaması yazılı basını da harekete geçirmiştir.

Yazılı basın, okuyucusuna müşterek Bulgar-Türk çetelerinin faaliyetleri hakkında olduğu kadar[76] bölgedeki sivil Bulgar-Türk halkı üzerinde Yunan idaresinin zulümleri hakkında da pek çok bilgiyi paylaşmıştır.[77] Hatta "*Mir*" gazetesi Trakya'daki Bulgar-Türk halkı üzerinde Yunan idaresinin uyguladığı teröre ilişkin, *İç Trakya Türk-Bulgar Devrimci*

---

[70] *Dnevnik*, S. 6871, 8 Ekim 1922; *Pryaporets*, S. 235, 19 Ekim 1922; *Mir*, S. 6838, 24 Mart 1923.
[71] *Zora*, S. 1190, 3 Haziran 1923.
[72] Darina Petrova, *Samostoyatelnoto upravlenie na BZNS 1920-1923*, Sofya 1988, s. 323.
[73] *Zora*, S. 1012, 14 Ekim 1922; *Dnevnik*, S. 6929, 19 Aralık 1922.
[74] Darina Petrova, *a.g.e.*, s. 322.
[75] *Pryaporets*, S. 235, 19 Ekim 1922.
[76] *Zora*, S. 1012, 14 Ekim 1922; *Mir*, S. 6799, 7 Şubat 1923, S. 6867, 30 Nisan 1923, S. 6886, 25 Mayıs 1923; *Utro*, S. 4024, 25 Aralık 1922, S. 4073, 25 Şubat 1923; *Pryaporets*, S. 285, 22 Aralık 1922; *Pravda*, S. 45, 54, 65, 1, 11, 24 Aralık 1922, S. 73, 4 Ocak 1923.
[77] *Utro*, S. 4001, 27 Kasım 1922; *Mir*, S. 6799, 7 Şubat 1923; *Zora*, S. 1148, 1157, 8-21 Nisan 1923; *Slovo*, S. 304, 14 Nisan 1923.

Örgütü'nün bir protesto metnine yer vermiştir.[78] İstenilen birlik ruhu içinde, bazı gazeteler hem İstanbul'da kurulmuş olan yeni Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti hakkında hem de kendileri öncülüğünde iki dilde çıkan gazetenin gelecekteki yayını hakkında bilgi vermişlerdir.[79] Türk-Bulgar ilişkilerinin olumlu havasını Bulgar halkı önünde doğrulayan ve Bulgar halkını, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da iyi olacağına inandıran İsviçre'ye Bulgaristan'dan geçen Türk diplomatlarının beyanatları öne çıkan medyada yer almıştır.[80]

Örneğin "*Utro*" gazetesi *İsmet Paşa* ile özel bir görüşme gerçekleştirmiştir ki bu görüşmeden denize çıkış için Bulgar talebini Türk delegesinin destekleyeceği çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.[81] Bu durumda iki ülke arasında ortada duran meseleler sanki ikinci plana atılmıştır ve "*Slovo*" gazetesinin manşetinde de belirttiği gibi: "*Askıda olan meselelerin çözümü için aşılmaz güçlükler söz konusu değildir*."[82]

3. Türkiye'de Siyasî Rejim Arayışlarının Bulgaristan'da Yankıları

1 Kasım 1922 tarihinde Ankara'daki Büyük Millet Meclisi saltanatı kaldırmış, ertesi gün devletin adını da değiştirmiştir. Artık devletin resmî adı Osmanlı değil Türkiye Cumhuriyeti'dir.[83] Sofya'daki iktidar tarafından artık itina gösterilen mevzu Ankara ve İstanbul'dan gelen haberlerdir.[84] Ülkedeki bütün politik çevre tarafından bu haberler büyük bir dikkatle takip edilmiştir.[85] "*Dnevnik*" gazetesi bunun sebebini şöyle açıklamıştır: "*Bulgaristan Yeni Türkiye'nin komşusu olarak, yeni gelişmelere kayıtsız kalmayacaktır.*"[86] Kasım ayı esnasında Bulgar gazetelerinde VI. Mehmed'in (Sultan Vahideddin) tahtan düşürülmesine dair haberlerin ana konu olması

[78] *Mir*, S. 6870, 4 Mayıs 1923.
[79] *Pravda*, S. 122, 6 Mart 1923; *Slovo*, S. 287, 28 Mart 1923.
[80] *Slovo*, S. 174, 10 Kasım 1922; *Zora*, S. 1035, 12 Kasım 1922; Utro, S. 3988, 12 Kasım 1922.
[81] *Utro*, S. 4018, 18 Aralık 1922.
[82] *Slovo*, S. 279, 19 Mart 1923.
[83] Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 361-362.
[84] *Dnevnik*, S. 6898, 11 Kasım 1922.
[85] *Slovo*, S. 176, 13 Kasım 1922.
[86] *Dnevnik*, S. 6990, 14 Kasım 1922.

anlaşılırdır.[87] Bulgar halkı açısından bu haber yeni bir gelişme değildir; çünkü Bulgar halkı komşularındaki idarenin ikili yapısı hakkında zaten ayrıntılı bilgiye sahiptir ve çatışma noktalarını da çok iyi bilmektedir.[88]

1922 yazının sonlarından itibaren gelişen olaylar sonrasında Bulgar basını artık en yakın zamanda bu idari çekişmenin ortadan kalkacağına hemen hemen emindir ve okuyucularının beklentilerini yönlendirmeyi bir noktaya kadar da başarmıştır.[89] Saltanatın kaldırılması hakkındaki gelişmeler daha ilk yansımasında tarafgirliği gizlice ortaya çıkarmıştır. Gazeteler saltanatın kaldırılması kararının *mutlak çoğunlukla, coşkuyla, alkışlarla* Ankara'daki hükümet tarafından kabul edildiğini ve bu kararın top atışlarıyla, manifestolarla ve fener alaylarıyla kutlandığını okuyucularına bildirmiştir.[90] "*Slovo*" gazetesi, "*Türkiye'deki gelişmelerin Bulgar halkı tarafından ilgiyle takip edilmesi*" çağrısında bulunmuştur.[91] Kendi arzusuyla gazete, okuyucusuna Türkiye'nin yeni politik yapısı hakkında güvenilir malumat vermiş ve sayfalarında 20 Ocak 1921'den beri Anadolu'da yürürlükte olan ve şimdi ise bütün ülkenin üzerine yayılan anayasanın ana hükümlerini basmıştır.[92] "*Dnevnik*" gazetesi ise *yeni Türk* "*Sultanı*"nın resmini yayımlayarak politik dinamiklerin seyrini okuyucularına bildirmiştir (ki bu yayıncılık o zamanki gazetelerde çok sık rastlanılan bir durum değildir) ve resim şu metinle yayımlanmıştır: "*Türkiye'deki yeni rejime göre sultanın politik idaresi Ankara hükümetinin eline geçti. Sultan'da sadece manevi otorite kaldı*."[93]

---

[87] *Pryaporets*, S. 248, 4 Kasım 1922; *Zora*, S. 1032, 1033, 1031, 6, 8, 9 Kasım 1922; *Dnevnik*, S. 6895, 7 Kasım 1922; *Slovo*, S. 172, 173, 179, 183, 7, 9, 16, 21 Kasım 1922; *Utro*, S. 3986, 3987, 3993, 3996, 3997, 9, 11, 18, 22, 23 Kasım 1922.

[88] *Slovo*, S. 171, 5 Kasım 1922; *Dnevnik*, S. 6647, 3 Ocak 1922, S. 6700, 10 Mart 1922, S. 6783, 24 Haziran 1922, S. 6894, 5 Kasım 1922; *Slovo*, S. 154, 16 Ekim 1922, S. 169, 3 Kasım 1922; *Zora*, S. 987, 14 Eylül 1922.

[89] *Zora*, S. 987, 14 Eylül 1922, S. 1002, 1003, 1013, 1014, 11, 12, 15, 16 Ekim 1922; *Dnevnik*, S. 6847, 6854, 6856, 6841, 2, 9, 17, 30 Eylül 1922, S. 6873, 6877, 11, 15 Ekim 1922; *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922, S. 169, 173, 3, 9 Kasım 1922; *Utro*, S. 3981, 2 Kasım 1922; *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922. Bu düşünceye ilişkin daha önceki yayınlara bkz.: *Dnevnik*, S. 6647, 3 Ocak 1922, S. 6718, 31 Mart 1922.

[90] *Pravda*, S. 25, 5 Kasım 1922; *Pryaporets*, S. 250, 7 Kasım 1922; *Slovo*, S. 172, 7 Kasım 1922; *Zora*, S. 1032, 1033, 8, 9 Kasım 1922.

[91] *Slovo*, S. 177, 14 Kasım 1922.

[92] *Slovo*, S. 175, 11 Kasım 1922; 20 Ocak 1921 Anayasası bkz. Yalçın Durmuş ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Ankara 2006, s. 196-197; Bu Anayasanın Geçerliliği bkz. http://atam.gov.tr/1924-anayasasi, (25.09.2013).

[93] *Dnevnik*, S. 6920, 8 Aralık 1922.

Devletin belirli bir yapısı olmaksızın saltanatın kaldırılması ve devletin isminin değişmesi farklı ihtimallere zemin hazırlamış, Türkiye'de de farklı beklentiler doğurmuştur.[94] Saltanatın kaldırılmasından on gün sonra Bulgaristan'da profesör unvanlı "*Slovo*" gazetesi bu net olmayan durumu hemen fark etmiş ve şöyle belirtmiştir: "*Türkiye'nin politik idari şeklinin ne olacağı henüz belli değil.*"[95]

Öyle veya böyle Bulgar kamuoyunda Türkiye'nin gelecekteki politik yapısıyla ilgili farklı varsayımlar ve spekülasyonlar yerini almıştır;[96] hatta bazı gazetelerde Avrupa medyasında yer aldığı gibi[97] cumhuriyetin yakında kabul edileceğine dair haberler de çıkmıştır.[98] Yeni Türk Devleti'ne yönelik Bulgarların bakış açısı hiçbir şekilde olumsuzluğa uğramamıştır. Tam tersine, Bulgar gazete sayfalarında güçlü bir biçimde Ankara'ya karşı sempatik tutumlar gözlenir. Bir noktaya kadar bunun sebebi Bulgar gazeteciliğinin 1 Kasım'daki gelişmeyi "*Avrupa*" modeli ruhunda değişimin bir parçası olarak ele alması ve bu modelin Bulgar entel kesim için de pozitif bir örnek olmasıdır.[99]

"*Pryaporets*" gazetesi için saltanatın kaldırılması "*büyük bir gelişme*" olmakla beraber, hayati önem de taşımaktadır. Çünkü bu gelişme Türk Devleti'nin "*demokratikleşmesine*" yönelik cesur bir adımdır.[100] "*Slovo*" gazetesinin de gelişmeye yaklaşımı benzerdir. Bu gazete de dünyevi idarenin manevi idareden ayrılmasını takdir etmiş ve bunu "*son zamanlarda gerçekleşmiş olan en radikal devrimlerden biri*" olarak vasıflandırmıştır.[101] "*Dnevnik*" gazetesi de bu sırada yerini almıştır. Bu gazete için de saltanatın kaldırılması "*Türkiye'nin geleceği için büyük bir önem*" taşımaktadır.[102] Din ve devlet işlerinin ayrılması kararı belki dünyadaki Müslümanlar arasında ülkenin prestiji açısından olumsuz yansıyacağı tahminleriyle birlikte, olumlu

[94] Yalçın Durmuş ve diğer., *a.g.e.*, s. 362.
[95] *Slovo*, S. 175, 11 Kasım 1922.
[96] *Slovo*, S. 175, 11 Kasım 1922; Mir, S. 6879, 15 Mayıs 1923.
[97] Bilâl Şimşir, *a. g. e.*, s. 203, 206-207.
[98] *Utro*, S. 3981, 2 Kasım 1922; *Dnevnik*, S. 6895, 7 Kasım 1922; *Pravda*, S. 14, 24 Ekim 1922.
[99] Mariya Todorova, *Balkani…*, s. 33, Rumen Daskalov, *Mejdu İztoka i Zapada Bılgarski Kulturni Dilemi*, Sofya 1998, s. 57.
[100] *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922.
[101] *Slovo*, S. 179, 16 Kasım 1922.
[102] *Dnevnik*, S. 6898, 11 Kasım 1922.

değerlendirmeler yapılmıştır.[103] Yarım yıl sonra Bulgaristan'ın Times'ı- "*Mir*" gazetesi farklı bakış açılarının altını çizmiştir: "*Yeni Türkiye'nin zorlu bir yola girdiğine şüphe yok. Ama Türk milletinde ve içinde bulunduğu durumda görülen arzulu düzenden bir öngörüde bulunmak gerekirse, bu milletin kendi varlığının en kritik zamanlarında mükemmel ordu komutanları ve devlet adamları bulabildiği, gelecekte de bu devletin önüne çıkan her güçlüğün hakkından gelebileceği ileri sürülebilir.*"[104]

Devlet biçiminin değişim sürecinin başlangıcı Bulgar gazetecilerinin farkındalığı üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. "*Türkiye'deki radikal değişimi*" basın yakından takip etmiştir.[105] Ulusal ve bölgesel gazeteler politik değişimleri bildirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun "*tarihte yerini aldığını*" ve "*Yeni Türk Devleti*" tarafından yerinin doldurulduğu gerçeğiyle okuyucularını yüzleştirmiştir.[106] Gazete manşetlerine ve metinlerine artık yavaş yavaş "*Yeni Türkiye*" ifadesi girmeye başlar ki, bu ifadeyle "*eski rejimden*", "*eski Türkiye'den*" yani Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni devletin politik modeli açıkça sınırlandırılmıştır.[107] Farklı gazetelerde yer alan Osmanlılara ve Türklere yönelik algının değişmesinin sebeplerinden biri Ankara yönetimi ve lideri *Mustafa Kemal*'in Bulgar basını üzerinde sağlamış olduğu güçlü itibardır.[108]

Toplumsal psikolojide ve tarihsel gelişme içindeki negatif güçlerde derine işlemiş kalıntılar da ayrımın netleşmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bulgar ulusal anlatılarında Osmanlı mirasının algılanmasının kilit konumda yer aldığı bilinmektedir.[109] Bu algı geçmişin gerçekleri ile örtüşmez ve bu, tarih yazımının, nesir sanatının, gazeteciliğin, politikanın, günlük söylemin

[103] *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922; *Slovo*, S. 179, 16 Kasım 1922; *Dnevnik*, S. 6898, 11 Kasım 1922.
[104] *Mir*, S. 6940, 30 Temmuz 1923.
[105] *Slovo*, S. 172, 7 Kasım 1922.
[106] *Zora*, S. 1031, 6 Kasım 1922; *Slovo*, S. 172, 7 Kasım 1922; *Pravda*, S. 25, 5 Kasım 1922. Daha sonraki yayınlar için bkz. *Mir*, S. 6805, 14 Şubat 1923.
[107] *Utro*, S. 3981, 2 Kasım 1922; *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922, S. 179, 183, 16, 21 Kasım 1922, S. 279, 19 Mart 1923; *Dnevnik*, S. 6889, 29 Ekim 1922, S. 6900, 6910, 14, 25 Kasım 1922; *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922; *Zora*, S. 1093, 26 Ocak 1923; *Demokratiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1923, s. 493; *Mir*, S. 6794, 1 Şubat 1923, S. 6821, 6823, 5, 7 Mart 1923, S. 6940, 30 Temmuz 1923, S. 6949, 6968, 9, 30 Ağustos 1923.
[108] *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922; *Slovo*, S. 279, 19 Mart 1923; Mir, S. 6940, 30 Temmuz 1923; *Demokratiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1923, s. 493; *Dnevnik*, S. 7097, 7102, 15, 21 Temmuz 1923; Pravda, S. 293, 30 Eylül 1923.
[109] Mariya Todorova, *Balkani-Balkanizm*, Sofya 2004, s. 276.

ileri derecede kaynaklanan yeni bir kurgusudur.[110] Çıkarımsal bağlamda Osmanlılar özde farklı ve öteki medeniyetin taşıyıcısı olarak etiketlenir ki, bu medeniyet değişmez derecede suç, şiddet ve zulüm taşımaktadır.[111]

Bu basmakalıp yargılar, Osmanlı İmparatorluğu imgesini daha farklı üretmiş ve bu imge toplumdaki sosyal düzeni yönlendirdiği gibi, aynı zamanda devleti ve politikasını da meşrulaştırmıştır.[112] Örneğin, 19. yüzyılda Bulgarlar için Osmanlı İmparatorluğu "*kötülüğün imparatorluğudur*"; çünkü Bulgarların görüşüne göre bu imparatorluk ekonomik açıdan geri kalmalarına, kültürel açıdan Avrupa'dan uzak kalmalarına ve politik açıdan bağımlı olmalarına neden olmuştur. Yüzyılın sonu ve yeni yüzyılın başlangıcında Osmanlı Devleti onların ezeli düşmanı olmaya devam etmiştir.

Genç Bulgar Devleti sadece önünde duran güncel problemlerin kökenini aramakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki Bulgar milliyetçileri üzerine odaklanmış ve Osmanlı topraklarından bir parça elde etmek istemiştir. Osmanlı toprakları dışında yaşayan Bulgar milliyetçiliğinin irredantizmini öne çıkarmıştır.[113] Nihayetinde bu, Osmanlı imgesini ötekileştirmekle kalmamış, aynı zamanda kesin bir biçimde onu düşman konuma getirmiştir.[114] Elbette, Balkan Savaşları sonrası ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu imgesi Bulgar milliyetçiliği için artık tahrik edici özelliğini yitirmiştir. Fakat Bulgar kültüründe bunun kısa sürede aşılacağının sanılması fazlasıyla iyimserlik olur. Çünkü, anti-Osmanlı anlatımı Bulgar milliyetçiliğinin derinlerine kök salmıştır. Özellikle Doğu Trakya göçmenleriyle ilgili askıda bırakılmış meseleler Osmanlı karşıtı anlatımı yeni bir güçle doldurmuştur.

Bulgar kültüründen bir parça olarak günlük basın organları arasında da Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik karşı bir duruş vardır. "*Slovo*" gazetesine göre "*Eski Türkiye istilacı feodelizmin solmuş meyvesidir*".[115]

[110] Mariya Todorova, "Imagining the Balkans ili Balkani-Balkanizm", *Balkani Dergisi*, S. 1, Sofya 2012, s. 15.
[111] Mariya Todorova, *Balkani...*, s. 273.
[112] Mariya Todorova, "Imagining the Balkans ili …., s. 15.
[113] Tsvetana Georgieva, "İstoriyata na Osmanskata İmpreriya Prez Pogleda na Frenskite Osmanisti", *Istoriya na Osmanskata Imperiya*, Editör: Rober Mantran, Sofya 1999, s. 71.
[114] Rumen Daskalov, "Natsionalno-kulturnata ni identiçnost: Naçin na izgrajdane", *Zaşto Sme Takiva? V Tırsene na Bılgarskata Kulturna İdentiçnost*, Derleme, Yayına Hazırlayanlar: İvan Elenkov ve Rumen Daskalov, Sofya 1994, s. 45.
[115] *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922.

"*Dnevnik*" gazetesine göre ise "*Eski Türkiye sadece istilacı değil; aynı zamanda Bizans ve bürokratik politikanın da sembolüdür*".[116] Osmanlı geçmişinin olumsuz algısı sadece gazetecilik zemininde görülmez, aynı zamanda Bulgar entelektüel kesimde de hissedilir derecede mevcuttur ve bu yaklaşımın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Bulgar kültürel çevresinde tipik bir uygulama olduğu kabul edilebilir.[117]

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yeni jeopolitik ve bölgesel gerçekler, ön planda Bulgar milliyetçiliğinin güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur[118] veya bir çağdaşın dediği gibi: "*Bulgar milleti yabancı dünya ile yeni ilişkiler kurmalıdır.*"[119] Hristiyan komşular da "*zorla başı öne eğik, devamlı hâkim oldukları bir Bulgaristan'ı ellerinde bulundurmak*" istedikleri için[120] Bulgar milliyetçiliği sadece "*Türk-Bulgar dostluğuna*" güvenebilir veya onu tercih edebilir.[121] Bulgar milliyetçiliğinin gayretleri sadece Bulgaristan'ı kuşatan güncel politik manzarayı dikkate almamalı; aynı zamanda Bulgar toplumunda kamusal düzenin özelliklerini de göz önünde bulundurmalıdır; lakin bütün bunlar yeni/eski komşu ile yakın bağlantılar için alternatif ilişki kapsamında oldukça güçlü bir çabayı gerektirmiştir.[122] Bu hırsları ve duyguları[123] çok net hissederek gazeteciler ve aydınlar bunların yenilenmesi için bir formül gereksinimi karşısında bu çabayı göstermişlerdir; üstelik malumatları ayrıntılı değilse en azından kitlesel bilinç üzerinde tesir için bu çaba ana hatlarıyla ortaya çıkmıştır.[124] Örneğin, "*Pryaporets*" gazetesinin beyanatı büyük ihtimalle tesadüf değildir. Bu beyanata göre meydana gelen bütün değişimler sonrası, Bulgaristan ve Türkiye "*kendi geçmiş husumetlerini unutmuş ve birbirini anlamayı ve birbirine saygı göstermeyi iyi öğrenmiştir.*"[125] Bu itirafın da hatırlattığı gibi günün ihtiyaçlarına uygun formül, komşuluğun kırılgan

[116] *Dnevnik*, S. 6889, 29 Ekim 1922.
[117] İvan Altınov, *İztoçniyat Vıpros i Nova Turtsiya s Osoben Pogled kım İnteresite na Bılgariya*, Sofya 1926, s. 489-490.
[118] Mariya Todorova, *Bılgariya, Balkanite, Svetıt: İdei, Protsesi, Sıbitiya*, Sofya 2010, s. 140.
[119] İvan Altınov, *a.g.e.*, s. XV.
[120] *Slovo*, S. 24, 10 Mayıs 1922.
[121] *Slovo*, S. 188, 28 Kasım 1922; *Slovo*, S. 24, 10 Mayıs 1922; *Pryaporets*, S. 235, 19 Ekim 1922.
[122] Bkz. Not No: 67.
[123] *Slovo*, S. 188, 28 Kasım 1922.
[124] İvan İlçev, *Rodinata mi-Prava ili ne! Vınşnopolitiçeska Propaganda na Balkanskite Strani (1821-1923)*, Sofya 1995, s. 46, 208-209.
[125] *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923.

portresinin prosedüründe yatmaktadır. Yani zamanın dinamiklerine doğrudan bağlıdır.

Tarih profesörü *Nikola Milev*'in kaleminden çıkan yazılar "*Slovo*" gazetesinin satırlarında şöyle geçer: "*Asrın kurumuş meşesinin derin köklerinden genç fidanlar çıkıyor ve âdeta yeni ulusal Türkiye de eski Türkiye'nin küllerinden doğuyor.*"[126] "*Dnevnik*" gazetesi de basılan ifadeler üzerinde bir kez daha mevcut konjonktürün etkisi için dolaylı olmakla birlikte, sayfalarında bunu teyit ederek, kendi tasvirinde benzer tabloyu ortaya koyar: "*Selçukluların eski savaş meydanlarından ve Osmanlı'nın evlatlarından yepyeni bir Türkiye filizleniyor... Barışın ve kültürün Türkiye'si, Yeni Bulgaristan'ın arzusu da budur.*"[127] En çok basılan günlük gazete olan "*Utro*" gazetesine bir göz atan takipçisi, hemen Bulgar toplumunun sempatisinin tek taraflı olmadığını anlamıştır. Okuyucu komşularının da aynı reaksiyonla onları karşıladığını görmüştür; çünkü "*Kemalistlerin Bulgarlara besledikleri duygular olumlu yöndedir. Onlar Bulgarlara iyi gözle bakarlar.*"[128]

Böyle bir fikrin gelişmesinden toplumsal duyguları teskin etmesi, gelecekteki Türk-Bulgar dostluğu önündeki ufukları aydınlatması ve genişletmesi beklenebilir. Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili basılan materyaller de bu yönde etki etmiştir ki, bu materyaller Yeni Türkiye Devleti'nin politik ve kültürel gelişim için "*ölçü*" olarak "*Avrupa*"yı kabul ettiğini aşılamıştır. Bu manada düzenli okuyucunun zihni Yeni Türkiye'yi "*Bulgarlarla*" birlikte ele alarak karşılıklı değerli bir konuma, genel bir medeniyetin içine yerleştirmiştir.[129]

Kısa süre sonra, olumlu Türk-Bulgar ilişkilerinin önünde beklenmedik bir bariyer ortaya çıkmıştır. *Aleksandır Stamboliyski* hükümeti 9 Haziran 1923 tarihinin erken saatlerinde iktidardan indirilmiştir.[130] Askerî darbe ülkenin zaten düşük olan uluslararası prestijini daha da

[126] *Slovo*, S. 160, 23 Ekim 1922.
[127] *Dnevnik*, S. 6889, 29 Ekim 1922.
[128] *Utro*, S. 3991, 16 Kasım 1922; *Pravda*, S. 145, 1 Nisan 1923.
[129] *Pryaporets*, S. 252, 10 Kasım 1922; *Slovo*, S. 179, 16 Kasım 1922. Bkz. İvan Altınov, *a.g.e.*, s. 490.
[130] Georgi Markov, "Tretoto Bılgarsko Tsarstvo-izpitaniya i sıtreseniya", *İstoriya na Bılgarite v Osem Toma, Ot Osvobojdenieto (1878) do Kraya na Studenata Voyna (1898)*, Cilt III, Sofya 2009, s. 212.

kötüleştirmiştir.[131] *Aleksandır Tsankov* hükümeti, Birinci Dünya Savaşı sonrası konulan statükonun korunması için galip devletlerin tetikte olacağının bilincindedir.[132] Bu yüzden darbe sonrası yeni hükümet zaman kaybetmeden kendi dış politika platformunda galip devletlerle "*içten ve şeffaf işbirliğini*" bildirmiştir[133] ve ilerleyen günlerde barışın ve sükûnetin unsuru olacağına dair delilleri ortaya koymaya söz vermiştir.[134] Bulgar-Türk ilişkileri bu açıdan ele alındığında, Sofya'daki yeni idareciler, Türkiye ile tartışmalı mevzularının olmadığını açıklamıştır; fakat Türkiye ile sadece ticari ilişkileri desteklemeyi istediklerinin altını çizmişlerdir.[135]

Elbetteki, politik ilişkiler için kapıyı tamamen kapamamışlardır; fakat bu politik ilişkileri ileriki bir tarihe ertelemişlerdir.[136] Bu üstlenilmeyen dış politik tutum açıkça Versay sistemine bağlılığın bir delilidir. Yeni iktidarın sağlamlaşmamış uluslararası konumunda gereksiz zorluk yaratacağından ötürü Türkiye'ye yönelik kesin bir tutum mevcut değildir. Türkiye'nin de bu sistemde yeri net değildir.[137]

Öte yandan yine de yeni hükümet Türk pazarına açılmak için gayret edeceğini açıklamaya cesaret bulmuştur. Çünkü bu hamle müşkül durumdaki Bulgar ekonomisini teşvik edecektir. Savaştan önce Türk pazarı, Bulgar ihracatının yaklaşık 1/3'ünü elinde bulundurmaktadır.[138] Bulgaristan'ın dış ticaret bağlantılarının çoğu kesildiği için, ihracatın önemi iki ülkenin geçirdiği savaşlardan sonra daha da artmıştır. 1911 yılı ile mukayese edildiğinde, 1919 yılında ithalatın fiziksel boyutu yaklaşık yedi kat; ihracatın ise elli iki kattan fazla azalmıştır.[139] 1923 yılında Türkiye'de ihracatı gösteren devlet istatistiklerinde Bulgaristan yedinci sırada yer

[131] Stoyço Grınçarov, "Bılgariya 1919-1944" Elena Statelova ve Stoyço Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya v Tri Toma, İstoriya na Nova Bılgariya 1878-1944*, Cilt III, Sofya 2006, s. 424.
[132] Georgi Markov, *a.g.m.*, s. 220.
[133] *Slovo*, S. 330, 12 Haziran 1923.
[134] *Nezavisimost*, S. 665, 9 Temmuz 1923; Marin Vlaykov, "Platformata na Demokratiçeski Sgovor", *Demokratiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1923, s. 493.
[135] Nezavisimost, S. 665, 9 Temmuz 1923.
[136] Aynı yer.
[137] Georgi Dimitrov, "Bejanskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1931)", *Bılgariya 1300, İnstitutsii i Dırjavna Traditsiya, Dokladi na Tretiya Kongres na Bılgarskoto Istoriçesko Drujestvo, 3-5 Ekim 1981*, Cilt III, Sofya 1983, s. 308.
[138] Jak Natan ve diğer, *İkomomika na Bılgariya, İkonomika na Bılgariya do Sotsialistiçeskata Revolyutsiya*, Sofya 1969, s. 497; Vyara Katsarkova, *İkonomiçeskite otnoşeniya na Bılgariya s Balkanskite dırjavi v perioda mejdu dvete svetovni voyni (1919-1941)*, Sofya 1989, s. 218.
[139] *İkonomikata na…..*, s. 495.

almıştır. Ticaretin geneline bir örnek olarak, İstanbul buğdayla Bulgar pazarında en büyük pay sahibidir.[140]

9 Haziran'da iç politikada siyasi iktidarın zorla değişimi toplumsal ayrışmayı ve kanlı karşı koymayı ortaya çıkarmıştır ki, bunlarla *Aleksandır Tsankov* hükümeti mücadele etmek zorunda kalmıştır.[141] Yunanistan'ın daha 18 Haziran'da *Aleksandır Tsankov* hükümetini tanımasının yanı sıra Romanya da iktidardan *Stamboliyski*'nin indirilmesini memnuniyetle karşılamıştır.[142] Yeni hükümet Bulgar-Sovyet ve Bulgar-Yugoslav ilişkilerinde meydana gelmiş gerginliklerden ötürü yeterince kaygılıdır.[143] Darbe sonrasının ikinci ayı Lozan'daki müzakerelerin sonuna rastlamıştır. Orada kabul edilen kararlar Bulgarların Neuilly Barış Antlaşması'nın yeniden incelenmesi umutlarını ortadan kaldırmıştır.[144]

Türkiye'nin uluslararası statüsünü tespit ederek[145] İsviçre şehrindeki konferans "*doğuda bir yarık açar*" ki Türklerin iyi niyetliliği sebebiyle bu yarıktan Bulgaristan "*bir yudum nefes*" alabilecektir.[146] Fakat bu olanak öyle çabuk somutlaşamamıştır. Çünkü ilk olarak, Sofya'daki yöneticilerin uluslararası hukuk düzenine sadakatini göstermesi gerekir ki, bu uluslararası tanınmayla bağlantılıdır. Bu yüzden Versay sistemini sarsan devletle açıkça siyasi ilişkilere girmek istememişlerdir.[147] Üstüne üstlük Türkiye, sadece darbecileri ilk tanıyan değil, aynı zamanda Lozan Barış Konferansı sonrası Bulgaristan ile ilişkilerini sıcak tutmaya çalışan Yunanistan'ın da yakın zamana kadar düşmanı olan bir devlettir.[148] İkinci olarak, Sofya'daki yöneticilerin Ankara ile karşılıklı güvensizliğin zorlu yolunu aşması gerekecektir. İki devlet ancak 1924 yılının Mayıs ayında kendi aralarında

[140] Atanas Yaranov, *Stopanska Turtsiya v Dneşnite i Predeli*, Sofya 1924, s. 31-32.
[141] Georgi Markov, *a.g.m.*, s. 217.
[142] Lyudmil Spasov, "Diplomatsiya na Sgovoristkite Kabineti (1923-1931)", *İstoriya na Bılgarite v Osem Toma, Bılgarskata diplomatsiya ot drevnostta do naşi dni*, Cilt IV, Sofya 2010, s. 372.
[143] Lyudmil Spasov, *a.g.m.*, s. 372-376.
[144] Voin Bojinov, "Bılgariya na konferentsiite v Genua i Lozana (1922-1923)", *V Çest na Akademik Hristo Hristov. İzsledvaniya po Sluçay 60 Godini ot Rojdenieto mu*, Sofya 1976, s. 336.
[145] Cengiz Hakov, *a.g.e.*, s. 74.
[146] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve* .., s. LIV.
[147] General Todor Markov'un 1920'li yıllarda Türk Bulgar İlişkilerine Dair Anılarından Bazı Bölümler (11 Ocak 1939), *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve …*, s. 379-380, Belge: 51.
[148] Lyudmil Spasov, *a.g.m.*, s. 382.

diplomatik ilişkileri yeniden kurma yolunda anlaşabilmek için müzakere masasına oturabilmişlerdir.[149]

Elbetteki bu ilişkiler, yazılı basının sayfalarında o denli donuk görünmemiştir. Daha 23 Haziran 1923 tarihinde yeni yönetimin idaresine bağlı "*Nezavisimost*" gazetesi İstanbul'da bulunan muhabirinden gönderilen bir yazıda okuyucularını Türkiye'nin Bulgaristan ile "*samimi dostluk ilişkilerine*" yeniden başlamaya "*güçlü bir arzusu*" olduğuna inandırmıştır.[150] Sınırın öte tarafından böylesine pozitif bir uyumun varlığı için yapılan aşılamalar, daha sonra iktidara yakın olan diğer basın grupları tarafından da uygulanmıştır.[151]

Medya çevresinin komşuluk ilişkilerine bağlı karşılıklı anlayış fikrini sağlama ve destekleme arzusu içindeki bazı gazeteler[152] Varna'dan eski milletvekili Zümrüzade Şakir Bey'in "*itibarını*"[153]bile kullanmıştır "*Slovo*" gazetesinde Şakir Zümriev olarak adlandırılır). Medya çevresinin nabzını tam olarak yansıttığından, bu zaman esnasında nispeten daha bağımsız olan "*Dnevnik*" gazetesinden onun açıklamasını zikredeceğiz: "*Bulgar toplumsal fikri, yeni Türkiye'nin ilerlemesini büyük bir sempati ile takip ediyor ve Bulgarlar, Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçek yakınlaşmanın başarılabileceğine nasıl da inanıyorlar. Bu yakınlaşma herkes tarafından arzulanıyor.*"[154] Bulgar gazetelerinin halka aşıladıkları pozitif maneviyat 24 Temmuz 1923 tarihi sonrası günlerde de kendini hissettirmiştir. Türkiye ile ilgili ilişkiler de dahil olmak üzere[155] kendi davasının başarısızlığından dolayı hayal kırıklığına uğramasına rağmen, Lozan Barış Konferansı Bulgar ulusu için ilham verici bir örnek olmuştur.[156] Bu yüzden Bulgar basını onun imzalanmasını yüksek, coşkulu bir tonla

[149] Milen Kumanov, "Vızstanovyavane na diplomatiçeskite otnoşeniya mejdu Bılgariya i Turtsiya (1923-1926)", *İstoriçeski Pregled Dergisi*, S. 2, Sofya 1971, s. 72.
[150] *Nezavisimost*, S. 652, 23 Haziran 1923.
[151] *Slovo*, S. 380, 22 Ağustos 1923; *Zora*, S. 1258, 22 Ağustos 1923.
[152] *Slovo*, S. 341, 6 Temmuz 1923; *Dnevnik*, S. 7092, 8 Temmuz 1923.
[153] İvan İlçev, *a.g.e.*, s. 403-407.
[154] *Slovo*, S. 341, 6 Temmuz 1923; *Dnevnik*, S. 7092, 8 Temmuz 1923.
[155] İzyavleniya na Aleksandır Stamboliyski pred Narodnoto sıbranie, *Zora*, S. 1190, 3 Haziran 1923; *Mir*, S. 6893, 4 Haziran 1923; *Pravda*, S. 194, 5 Haziran 1923.
[156] Ahmet Sadulov, *Agoniyata na İztoçniyat Vıpros i Rajdaneto na Nova Turtsiya*, Veliko Tırnovo 2000, s. 339.

yansıtmıştır: "*En parlak sayfa*", "*Türk bayramı*", "*muhteşem başarı*", "*Yakın Doğu'nun siyasi tarihinde önemli bir hadise*" vs.[157]

Türklere yönelik Bulgar toplumunun fikrinde dolaşan sempatilerden başka, elbette ki "*en farklı komşu*" ile ilişkiler kapsamında basında süregelen pozitif faaliyetler için başka sebepler de mevcuttur. Hatta "*Pryaporets*" gazetesi şöyle bir itirafta bulunmuştur: "*Bu samimiyet sadece hissî bir olay değil.*"[158] Değildir, çünkü komşularının başarılarından ötürü gazetelerin redaksiyon ekibinin saf duygusal tarafgirliği olduğu kadar, Ankara ile ekonomik ilişkilerin hızlanması amacını güden yararcı hükümet vazifesinden çok daha yüksek bir konuma ikili ilişkileri koymak, genel hatlarıyla Türkiye'den memnun olan uygun medya çevresinin vazifesidir. Gazetelerin de okuyucularına Türkiye'ye yönelik mevcut hükümet politikasını şöyle bildirmesi tesadüfi değildir: "*Soruna neden olacak bir paylaşımımız yok.*"[159] Gazeteler, Türkiye'nin önemi hakkında geçmişteki ve şu andaki resmî iktidarların kanaatini de okuyucularının bilgisine sunmuştur: "*Bizim ürünlerimizin en yakın ve en iyi pazarı Türkiye olmuştur ve böyle de kalacaktır.*"[160]

Bu esaslardan yola çıkarak, gazeteler Türkiye ile ilişkilerin yeniden kurulması ihtiyacını "*önemli bir vazife olarak*", öyle ki "*canlı ekonomik ve teknik faaliyetin meydanı olarak*" nitelendirir.[161] 1923 yılının Ekim ayının sonuna kadar Bulgar basını Bulgar-Türk ilişkileri ile ilgili düzenli olarak pozitif sinyaller yaymaya devam etmiştir. Ağustos ayının ikinci yarısında yeni iktidarın gazetesi "*Slovo*" gazetesi Balkanlar'daki politik sistemde eğer "*güvenilir bir gerçek varsa*" onun Türk-Bulgar dostluğunda yattığını ileri sürmüştür.[162]

Eylül başında "*Dnevnik*" gazetesi de bu yönde aşılama yapmıştır.[163] Ayın ortasına doğru "*Utro*" gazetesi Türkiye ve Bulgaristan arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması meselesini ortaya koymuştur.

[157] *Zora*, S. 1245, 6 Ağustos 1923; *Dnevnik*, S. 7146, 7 Ağustos 1923; *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923; *Utro*, S. 4224, 29 Ağustos 1923.
[158] *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923.
[159] *Hezavisimost*, S. 665, 9 Temmuz 1923; *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923.
[160] *Hezavisimost*, S. 665, 9 Temmuz 1923; *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923.
[161] *Mir*, S. 6940, 30 Temmuz 1923; *Slovo*, S. 341, 6 Temmuz 1923; *Dnevnik*, S. 7146, 7 Ağustos 1923; *Pryaporets*, S. 193, 27 Ağustos 1923.
[162] *Slovo*, S. 380, 22 Ağustos 1923.
[163] *Dnevnik*, S. 7138, 2 Eylül 1923.

"*Büyük çıkarlar*" yüzünden iki hükümetin de yakında bunun gerçekleşmesini arzuladığını bildirmiş ve hatta gelecekteki diplomatik delegeler için belli şahıslar olduğunu iddia etmiştir.[164] Daha sonraki ay aynı gazete en yakın zamanda bunun gerçekleşeceği izlenimi yaratarak, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin yenilenmesi konusunu yeniden gündeme taşımıştır.[165]

4. Cumhuriyet'in İlanı ve Bulgar Basını

Türkiye hakkında ılımlı bir havanın hâkim olduğu Bulgar medyasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı haberi olumlu bir şekilde yansımıştır. Fakat tam olarak "*Mir*" gazetesinin öngördüğü gibi, halk ne kadar hazır olursa olsun yine de farklı duygularla bu gelişmeyi karşılayacaktır.[166] Gerçek de bunu yalanlamamıştır. Gazete tutumlarının bu gelişmeye bakışına yeni iktidarın yarı resmî gazetesi "*Demokratiçeski Sgovor*" gazetesi ile başlayalım.[167] Böyle statülü gazetelerde habercilik materyallerinin ayıklanması ve onların aksiyolojisi çok ciddi resmî politik hükümleri takip etmiştir; Bulgar tarafındaki gelişmelerde bu çok açıkça şöyle formüle edilmiştir: "*Düzene ve geleneğe doğru*" dönüşüm.[168] Bu bakış açısına göre, 10 Ağustos'ta kurulmuş olan basın organı "*Demokratiçeski Sgovor*"un ideolojik bir değer olarak monarşiyi savunacağı kolayca tahmin edilebilmektedir. Fakat Bulgar politik yaşamı için bunun örnek teşkil etmediği hemen ileri sürülebilir; bunun aksi olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası cumhuriyet fikri de Bulgaristan'da çok popüler değildir.[169]

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanını yayımlayan, adı geçen basının metnine bakıldığında yayınının kötümser bir havada yazıldığı tespit edilmektedir. Devlet yapısının yeni biçiminin yüzü biraz puslu göründüğü halde, eski düzenin kaldırılmasının sonuçlarının "*sayısız*" olduğunu yarı resmî gazete kendi birinci sayfasında iddia etmiştir.[170]

---

[164] *Utro*, S. 4236, 13 Eylül 1923.
[165] *Utro*, S. 4270, 24 Ekim 1923.
[166] *Mir*, S. 7019, 2 Kasım 1923.
[167] Rumyana Pırvanova, "Demokratiçeskiyat Sgovor i Negovoto Upravlenie (1923-1931)", *İstoriçeski Pregled Dergisi*, S. 3, Sofya 1994-1995, s. 22.
[168] *Slovo*, 22 Ağustos 1923, 380. sayı.
[169] Veliçko Georgiev, "Razvitie na Politiçeskata Sistema na Bılgariya (1918-1944)", *İnstitutsii i Dırjavni Traditsii, Dokladi na III kongres na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo, 3-5 Ekim 1981*, Cilt I, Sofya 1981, s. 298; Veliçko Georgiev, "İz istoriyata na Republikanskoto Dvijenie v Bılgariya", *Vekove Dergisi*, S. 6, Sofya 1980, s. 31-47.
[170] *Demokratiçeski Sgovor*, S. 31, 7 Kasım 1923.

İktidara yakın "*Slovo*" ve "*Pryaporets*" gazeteleri acaba hangi konumdadır? "*Slovo*" gazetesi beklenilenin aksine Türkiye'nin yeni tarihinde "*fevkalade önemli*" bir değişim olarak sayılan 29 Ekim'den itibaren yaşanan gelişmeyi takdirle karşılamıştır. Basında ortaya konulan temel mesele, inancın ortaya koydukları ile idarede cumhuriyet biçiminin örtüşmesi ile ilgilidir. Değişime yönelik gazetenin gösterdiği tutum bu açık cevaptan da anlaşılmaktadır: "*İslam'ın ruhuna aykırı değildir.*"[171] Cumhuriyetin ilanından kaynaklanan yankı, "*Pryaporets*" gazetesinin sayfalarında da olumludur, gazete bu gelişme hakkında kesin bir manşet atmasa da ilk cumhuriyet kabinesini sunan metniyle bu açığını kapatmıştır. Bu gazete Türkiye'nin köklü yapılanması amacını güden bütün gerekli reformlara "*kısa zamanda*" ulaşılacağını ve bu amacın ilerleme yolunda yürütüleceğini halka aşılayan aydınlık tabloyu şekillendirir. [172]

"*Demokratiçeski Sgovor*" gazetesi "*güçlerin daha büyük birleşimi*"[173] iddialarına rağmen, hiçbir zaman birleşik bir politik güce dönüşmeyi başaramamıştır.[174] Bu açıdan, iktidara yakın olan gazetelerin değerlendirmelerindeki uyuşmazlık bir noktaya kadar anlaşılabilmektedir.

Yarı resmî gazetenin sert monarşi tutumu da izah edilebilir; çünkü Bulgaristan'da *Tsankov* hükümeti bu zaman esnasında monarşik yapının ana koruyucusu olan İtilaf güçlerine bağlılık göstermektedir.[175] Bu durumun sadece kuramsal olduğu söylenemez; çünkü gerçek faktörler üzerine temellenmiştir. 9 Haziran kabinesinin dış politikası *Hristo Kalfov*'un emin ellerine düşmüştür. Albay batıdaki toplumsal düşüncenin nabzını dikkatle takip etmiş;[176] Sofya'daki salahiyetli diplomatik vekillerle birlikte, ülkedeki Müttefikler Arası Askerî Kontrol Komisyonu ile olan iyi ilişkileri desteklemiştir.[177] Göçmenler için ve aynı zamanda bu sebep doğrultusunda Bulgar ekonomisinin sağlamlaşması için finansal gelirin tahsis edilmesi talebine ilişkin 1925 yılının sonbaharında Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin

[171] *Slovo*, S. 438, 31 Ekim 1923.
[172] *Pryaporets*, S. 252, 7 Kasım 1923.
[173] *Pryaporets*, S. 180, 11 Ağustos 1923.
[174] Rumyana Pırvanova, *a.g.m.*, s. 48.
[175] Veliçko Georgiev, *a.g.m.*, s. 298.
[176] Veliçko Georgiev, "1923 Eylül İhtilali Arifesinde ve Esnasında Dokuz Hazirancıların Ordugâhı", *Vekove Dergisi*, S. 4, Sofya 1973, s. 64-65.
[177] Skutunov Kosta, *Burni Vremena, Tsar Boris III Otblizo*, Sofya 2004, s. 529.

yıllık toplantısında aldığı destek, Dışişleri Bakanı'nın davranışsal çizgide başarısının başlı başına bir delilidir.[178]

Sözde, diğer iki gazetenin değerlendirmelerinde böyle bir düşünce bulunmamaktadır; fakat gerçekte onların temel aldığı ideolojik prensip de aynı monarşidir.[179] Bulgar kültürel ortamında ağır basan "*Avrupa*" mantığının zikrettiği ikilemler bir noktaya kadar çözülebilmektedir. Zaten, böyle bir kuramsal argüman kabul görmemektedir; lakin iki gazete de bunu kendi sayfalarına katmakta gecikmemiştir. "*Slovo*" gazetesine göre Türkiye Cumhuriyeti "*Batı modelinde yeniden yapılanmayı*" arzu etmektedir;[180] "*Pryaporets*" gazetesi de "*Avrupa medeniyetinin bütün kazanımlarını*" Türkiye'nin kullanmak istediğini iddia ederek, bunu desteklemektedir.[181]

"*Batı*" kültürel sınıfının subjektif görüşü bakımından Türkiye'nin "*yeni*" modelini yansıtmak belki ideolojik normla uyuşmadır ve 9 Haziran sonrası çalkantılı günler geçiren ülkenin manevra yapma tarzıdır.

Adı geçen gazetelerin az veya çok yeni iktidarın siyasî ideolojisine bağlı olmasından ve iktidarın Avrupa'ya verdiği "*barışa ve sükûnete*" riayet etme beyanatlarına dokunmasından ötürü, Türkiye'deki idarenin cumhuriyet şeklinin açıkça takdir edilmesine ortam elverişli değildir. Bu tutumun aksi gerçekleştiğinde, İtilaf güçlerine negatif bir mesaj gönderilmiş ve uluslararası arenada Sofya'daki yeni iktidarın konumu ağırlaşmış olacaktır. Diğer taraftan yeni yönetimin Ankara'ya olumlu bakması gerekmektedir; çünkü Türkiye ile dostluk Sofya için fevkalade önem arz etmektedir ve 29 Ekim'den itibaren gelişmenin daha farklı okunmasıyla bu dostluğun üzerine gölge düşmesi muhtemeldir.[182]

Cumhuriyetin ilanı "*Zora*" gazetesinin sayfalarına da girmiştir. Bu gazeteyi heyecanlandıran esas mesele Türkiye'deki cumhuriyet idaresinin ne kadar süreceğidir. Bu bağlamda gazete "*malum endişesini*" dile getirmiştir: "*Birkaç yüzyıllık gelenekler ki, bunlar inançla da bağlantılıysa hemen öyle çabucak ortadan kaldırılamaz.*" Buna rağmen gazete "*monarşi*"-

[178] Valentina Zadgorska, "Spomenite na Hristo Kalfov", *Minalo Dergisi*, S. 4, Sofya 2014, s. 51.
[179] Veliçko Georgiev, *a.g.m.*, s. 298.
[180] *Slovo*, S. 546, 23 Kasım 1923.
[181] *Pryaporets*, S. 265, 23 Kasım 1923.
[182] Bulgaristan'da Türkiye ile bağlantılı gelişmelerin ilişkisi kapsamında Türk basınının hassasiyeti üzerine bkz. *Dnevnik*, S. 6871, 8 Ekim 1922.

"*cumhuriyet*" eksenindeki ideolojik normun esiri olmamıştır. Gazetedeki yazarın adını paylaştığımızda -*Daniel Krapçev*- niçin gazetenin böyle bir tutum takındığı bir noktaya kadar anlaşılabilmektedir. *Danail Krapçev* "Zora" gazetesinin genel yayın yönetmeni olmasının yanı sıra aynı zamanda Bulgaristan'ın ulusal önceliklerini açıklayan ve ileriyi gören politik analizcidir.

Darbe sonrası Kasım ayının başında ülkedeki dinamik siyasi atmosfer içinde Ankara ile ilişkilerin boyutları Dışişleri Bakanı *Hristo Kalfov* tarafından açıklanmıştır: "*Şimdilik, Türkiye ile savaşa değin var olan ve halkımızın ekonomik seviyesinin ilerlemesi için başlıca öneme sahip ekonomik ilişkileri düzeltmeye çabalıyoruz*."[183] *Daniel Krapçev* ve "*Zora*" gazetesi yeni iktidarı desteklemesine rağmen, onun politik taahhütlerine sıkı sıkıya bağlı değildir. Bu bağlamda yeni ile geleneksel durum arasında uyum arayışı içinde olup şöyle bir temennide bulunulmuştur: "*Türkiye Cumhuriyeti'nin ilerlemesine ve başarılı olmasına imkân veren sağlam bir rejim bizim sınırlarımızda olmalıdır*."[184]

"*Mir*" gazetesi de büyük bir metinle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanını yansıtmıştır. Bu bir noktaya kadar anlaşılabilmektedir; çünkü Ekim ayının sonuna doğru bu gazete darbe sonrası ilk haftalar ve aylarda işleyen[185] politikanın yörüngesinden uzaklaştığının sinyallerini vermiştir.[186] Kuramsal olarak bakıldığında, depolitizasyona (grup, kurum veya eylemin siyasal niteliğini yitirmesi) yönelik rota, "*Mir*" gazete ekibinin haberleri daha liberal yorumlamasına imkân tanımıştır. "*Mir*" gazetesinin yeni statüsü gelişmeyle ilgi olarak bu açıklamayı cesurca yapmasına neden olmuştur: "*Biz Bulgarların, bir komşu cumhuriyetin yaratılmasından rahatsız olmamız gerekmiyor*." Bu elbette, monarşinin güçlü cezbedici yörüngesinden Bulgaristan Times'ının uzaklaştığını göstermemektedir. Çünkü bu açıklama Ankara'da alınan "*monarşinin mi veya cumhuriyetin mi hangisinin idaresine en uygun olduğuna dair her ihtimalde fikrini açıkça söylemeye en yetkili Türk halkıdır*" politik kararına yönelik tavırdaki yumuşaklığı gösteren bir tanımdır.

Bu önemli gazete öyle veya böyle ciddi ideolojik paradigmaya niçin ihanet etmiştir? İdeolojisinden sapan bir esasının olduğunu gazetenin

[183] *Pryaporets*, S. 255, 12 Kasım 1923; *Dnevnik*, S. 7196, 13 Kasım 1923.
[184] *Zora*, S. 1321, 5 Kasım 1923.
[185] *Mir*, S. 7016, 29 Ekim 1923.
[186] *Mir*, S. 6898, 9 Haziran 1923.

kendisi de açıklamıştır: "*Türkiye'de barışın ve düzenin hüküm sürmesi bizim için önemlidir; çünkü sadece böyle şartlar altında bizim ticari ilişkilerimiz ilerleyebilecektir*." Elbette ki, Bulgar ekonomisi için Türk pazarının öneminin fark edilmesine "*Mir*" gazetesi de nasıl kayıtsız kalabilir ki? Hatta bu gazetenin incelemesi en üst seviyede olduğundan dolayı, bu gazete için tam olarak bunun fark edilmesi en doğru biçimde olabilir. Bu bakış doğrultusunda gazetenin gönderdiği mesaj herhangi fevri doğaçlamanın meyvesi değildir; iki tarafın sınırlarının değişimi bağlamında uzlaşının önemini işaret eden bilinçli anlayışın ortaya koyduğu bir eylemdir. Gönderilen mesaj şöyledir: "*Kendi iç başarısında Türk devlet adamları bizde sadece şefkati ve lütufkârlığı bulacaktır*."[187]

Yaklaşık yirmi gün sonra komşuya yönelik uygun ilişkilerin başlaması için ilk işaret verilmiştir. O vakit basında, baskı kalıplarının standartlarında modellenmiş sözlü kalıplar yer almaktadır: "*Yeni Türkiye, açık gözlerini Batıya dikmiştir, ... Asya'nın kalbinde modern devletin yaratılması için gıpta edilecek bir enerjiyle Batı Avrupa'nın fikirlerinden ve örneklerinden esinleniyor*."[188]

Görüldüğü üzere, 29 Ekim tarihinden itibaren Türk komşuya yönelik gelişmenin okunması iki ülke arasındaki olumlu ilişki doğrultusundadır. Öte yandan, bu ilişkinin kurulması ve medya alanına taşınması ideolojik ve politik yapıdan kaynaklanan belli sıkıntıların aşılması ile doğru orantılıdır ki, bunun için Bulgar basını yeterince hazırdır.[189] Etiketlenen ideolojik hatırşinaslığın sadece Türkiye ilişkilerinde kendini göstermediğinin belirtilmesi burada yerinde olacaktır. Yunanistan'a karşı da bu tutum geçerlidir. Bu bağlamda Kasım ayının sonunda "*Dnevnik*" gazetesi şöyle yazmıştır: "*İyi komşuluk ilişkilerimizi sadece politik kurumlarımızla ilişkilendirmemeliyiz; çok sayıdaki bütün ekonomik menfaatlerimizi geliştirmemiz için iç huzurun Yunanistan'a yerleşmesini ümit ediyoruz*."[190] Bu tutum, dış politika problemlerine Bulgar basınının daha yumuşak, daha bilinçli, daha temkinli ve daha profesyonelce yaklaştığını göstermektedir. Ayrıca, bu tutum Bulgar basınının kendi çizgisinde Bulgar diplomasisi alanında da yol açmaya başladığını söylememize sebebiyet vermektedir.[191]

---

[187] *Mir*, S. 7019, 2 Kasım 1923.
[188] *Mir*, S. 7036, 23 Kasım 1923.
[189] *Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS*…, s. 227.
[190] *Dnevnik*, S. 7208, 29 Kasım 1923. Ayrıca bk. *Dnevnik*, S. 7189, 3 Kasım 1923.
[191] Dinko Dinkov, "Vınşnata politika", *Bılgariya Prez XX Vek*, *Almanah*, Sofya 1991, s. 981.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına yönelik gazetecilik refleksinin aksiyolojisini çizdikten sonra bu gelişmenin medyada yansımasının şiddetini de incelememiz gerekmektedir. Geçen zamanda "*Türk konusunun*" ciddi ve genel bir ilgi görmesinden yola çıkarsak; bu gelişmenin de yazılı basında ciddi yer kaplayacağını düşünebiliriz. Fakat gerçekte böyle olmamıştır. "*Dnevnik*" gazetesi bu hususu şöyle belirtmiştir*:* "*Komşumuz Türkiye'de büyük çaptaki bir olay hemen hemen fark edilmeden oldu bitti*."[192] Bu yerinde tespit 1923 yılının geriye kalan gün ve haftaları için de geçerli olmuştur; çünkü bu esnada Türkiye medyanın odak noktasında değildir. Bunun başlıca sebebi ülkedeki olağanüstü gergin politik durumdur. Eylül ayı esnasında ülkenin bir dizi bölgesinde kanlı çarpışmalarla ilgili haberler, Kasım ayı esnasında parlamento seçimlerinin hazırlığı ve sonrasında da seçimlerin gerçekleşmesiyle ilgili haberler gazete karelerinin büyük bir kısmına yerleşmiştir. Geriye kalan kısım da Batı Avrupa'dan gelen haberlerle doldurulmuştur. Türkiye konusu habercilik alanının dışında kalmıştır. Yıl sonuna kadar Türkiye konusu ulusal gazetelerin görüş alanına çok nadiren girmiştir.

Fakat bu durum komşularında olan gelişmeler Bulgar halkını ilgilendirmiyor anlamına gelmemektedir. Bilakis bu ilgi, Türkiye'de yaşanan sürecin nabzını kaçırmamaya özen gösteren politik ve kültürel elit kesimin tutumunda gerçekleşmiştir.[193] Ülkedeki politik ve toplumsal durum yatıştıktan sonra ilgi hızlıca yeniden yüzeyde kendini göstermiştir. Örneğin, "*Pravda*" gazetesi Bulgaristan ve Türk diplomatlar arasındaki görüşmeler hakkında okuyucusuna bilgi veren haber materyalleri yayımlamıştır ve bu görüşmelerin "*Türk-Bulgar dostluğunun*" kurulması yönünde yürütüldüğünü okuyucusuna aşılamıştır.[194] "*Utro*" gazetesi ise Türkiye'deki Bulgar delegesinin açıklamasını basmıştır ki, bu delegeye göre: "*Türk iktidarı tarafından dostluk ilişkileri içinde Türkiye'deki Bulgar unsuruna çok iyi muamele edilmektedir*."[195] Bulgar bir diplomat tarafından komşularına yönelik böyle övgü dolu imgesel kanaatin gönderilmesine zor rastlanır. Bu acaba, Sofya'daki iktidarın olumlu jesti olamaz mı veya Sofya'nın Ankara ile ilişkilerinin normalleşmesini arzu ettiğinin delili değil midir?

İstanbul'daki Bulgar elçiliğinin yeni bir diplomatı olduğu -ki bu diplomat *Simeon Radev*'dir-haberini geç bir tarihle veren "*Demokratiçeski*

[192] *Dnevnik*, S. 7193, 8 Kasım 1923.
[193] *Slovo*, S. 456, 23 Kasım 1923.
[194] *Pravda*, S. 325, 8 Kasım 1923.
[195] *Utro*, S. 4299, 28 Kasım 1923.

Sgovor"un sayfalarında bu mevzu Aralık ayının başında cevap bulmuştur.[196] Türkiye'yi çok iyi tanıyan bu tecrübeli diplomatın tayin edilmesiyle Bulgar hükümeti iki devlet arasında güvenin yeniden kurulması yönündeki süreci hızlandırma arzusunu açıkça ortaya koymuştur.[197] Bu diplomat Türkiye'nin hayati önemini rapor etmiştir.[198] Böylece, Bulgar tarafı 1924 yılının Haziran ayı başında Türkiye'nin değerini ve önemini bilerek müzakere masasına temsilcisinin oturması için[199] bazı mevcut yanlış anlaşılmalar hakkında en kısa sürede malumat edinmiştir.[200] "*Askıya alınmış meseleler*" yüzünden müzakerelerin sonuna hemen varılamamıştır. Sonunda iki taraf söz birliğine varmıştır[201] ve 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgar Çarlığı tarafları *Dostluk Antlaşması*'nı imzalamıştır.[202]

Türkiye Başbakanı *İsmet Paşa* ile gerçekleşen görüşmeyle ilgili olarak Dışişleri Bakanı *Hristo Kalfov*'a *Simeon Radev* şunları yazmıştır: "*Ona, Türkiye'nin başarılarını Bulgar milletinin yürekten gelen memnuniyetle karşıladığını... bizim Türk demokrasisinin çabalarını ve ilerlemesini büyük bir sempati ile takip ettiğimizi söyledim.*"[203] Bu tip sözler genellikle diplomatik kurala riayet etmek için söylenir. Fakat bu sözler öyle değildir. Bu sözler Bulgar kamuoyunda, bilhassa entelektüel ve kültürel çevrede Türkiye'ye yönelik gerçek yargıları yansıtmaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik Bulgar Bilim Adamları, Yazarları ve Ressamları Birliği'nin "*kayıtsız-şartsız*" büyük ilgisi, Bulgaristan'ın işbirliği için sağlam köprüler kurmasını önceden kararlaştırmıştır.[204] Üstelik bazı entelektüeller şöyle ifade etmiştir: "*Yeni Türkiye'yi gerek yeniden şekillenen temel sosyal yapısı içinde, gerekse uluslararası alanda gelecekteki şekillenmesi içinde iyi tanımamız bizim mecburi bir vazifemizdir.*"[205] Bu

[196] *Demokratiçeski Sgovor*, S. 54, 6 Aralık 1923.
[197] Cengiz Hakov, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya i Turskoto Naselenie v Bılgariya," *İzsledvaniya v Çest na Çlen-Korespondent Profesor Straşimir Dimitrov*, Cilt II, Sofya 2001, s. 694.
[198] *Ofitsialnata i taynata….*, Ofitsialnata i Taynata Bılgaro-Turska diplomatsiya (1903-1925). S., 2009, s. 655, Belge: 403.
[199] Milen Kumanov, *a.g.m.*, s. 76. Bkz. *Ofitsialnata i taynata …*, s. 654-655, Belge: 401, 402.
[200] Milen Kumanov, *a.g.m.*, s. 76.
[201] *Ofitsialnata i taynata….*, s. 717, Belge: 439.
[202] Antlaşmanın tam metni. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve …*, s. 51-67, Belge: 4.
[203] *Ofitsialnata i taynata….*, s.655, Belge: 403.
[204] İvan Altınov, *a.g.e.*, s. XI.
[205] İvan Altınov, *a.g.e.*, s. XV.

vazifeye "*Bugünkü Sınırlarında İktisadi Türkiye*" kitabını 1924 yılında yayımlayan ekonomist *Atanas Yaranov* hemen karşılık vermiştir.[206]

Türkiye'deki değişimler Savaş Bakanlığı'nı da harekete geçirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı "*Türkiye ve onun ordusu*" hakkında uzun olmayan bir metin yayımlamıştır. Askerler bu metinle ülkede girişilen reformların ve önlerindeki ufukların analizini yapmışlardır. Metindeki ifadeler oldukça pozitiftir. Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki taleplerinde Bulgaristan'a karşı herhangi bir tehlike unsuruna gönderme de yapılmamıştır. Bu broşür gizli nitelikte olduğundan, yaygın toplumsal propaganda amaçlı kullanım için tahsis edilememiştir ve onun sadece ordu çevresinde gerçek maneviyatı yansıttığı düşünülebilir. Hatta bu zaman esnasında Bulgar milliyetçiliğinin Türk komşuya yönelik yaklaşımı için başlı başına bir barometre olarak kabul edilebilir.[207]

Siyasi ve iktisadi bilimler üzerine "*Svoboden Üniversitesi*"nin kurucusu ve müdürü *Stefan Bobçev* de Bulgarların Türkiye'yi tanıması gerektiği fikrini itiraf etmiştir: "*Özellikle Türk politik yapısını incelemeliyiz, Türk Devleti'nin doğrudan komşuları bizleriz*." Bu yüzden *Bobçev* Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın tüm metinlerini Bulgarcaya çevirmiş ve bunları "*Yuridiçeski Pregled*" dergisinin sayfalarında yayımlamıştır. En yeni siyasi tarihi içinde ulusun bu güzide dokümanını onun ele almasıyla, özellikle Bulgar hukukçular tarafından anayasa ayrıntılı bir biçimde incelenebilmektedir.[208] Söz konusu derginin bir sonraki sayısında *Stefan Bobçev* Türkiye'de girişilen reformların çeşitli yönlerden önemiyle ilgili okuyucu ve takipçilerine bilgi vermiştir.[209]

Gelecek yıllarda Türkiye'ye yönelik ilginin ivmesi düşmemiştir. Türkiye'deki yaşamın dinamikleriyle ilgili sorunlara geniş yelpazede değinen nispeten çok sayıda araştırma yayımlanmıştır.[210] Bu araştırmalar iki

[206] Atanas Yaranov, *a.g.e.*
[207] *Turtsiya i Neynata Armiya*, Ministerstvo na Voynata, İzdanie na Ştaba na Armiyata, Sofya 1925.
[208] Stefan Bobçev, "Za Nova Turtsiya i Neynata Konstitutsiya", *Yuridiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1925, s. 281-300.
[209] Stefan Bobçev, "Dırjavno-Pravni i Obştestveni Reformi v Nova Turtsiya", *Yuridiçeski Pregled Dergisi*, S. 9, Sofya 1925, s. 361-368.
[210] İvan Altınov, *a.g.e.*; Jan Melia, *Mustafa Kemal ili Nova Turtsiya*, Sofya 1929; Boris Şivaçev, *Stara i Nova Turtsiya (İstoriko-sravnitelen pregled)*, Sofya 1930; Stefan Bobçev, "Vajni Politiçeski, Sotsialni i Kulturni Reformi v Nova Turtsiya", *Nauçen Pregled Dergisi*, S.1-3, Sofya 1934.

devlet arasında bilimsel ve kültürel bağları geliştirmiştir. Toplumda ileri gelen söz sahibi şahıslar, gazeteciler, bilim adamları ve yazarlar ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bulgar tiyatro kumpanyası ve folklor toplulukları İstanbul'da ve Ankara'da temsiller düzenleyip konserler vermiştir.[211] Turistik geziler[212] ve futbol maçları organize edilmiştir.[213] Ana vazifesi *"iki komşu ulusun birbirini tanıması/yakınlaşması ve iyi komşuluk ilişkilerinin barışçı tarzını aktarması*" olan Bulgar-Türk cemiyetleri yeniden kurulmuştur.[214] Benzer faaliyetlerin yaygınlaşması arzusunu Bulgar ve Türk gazeteciler de belirtmiştir.[215]

Avrupa uluslarının Türk ulusu hakkındaki negatif fikirlerinin - savaşçı, kültürde ve tahsilde geri kalmış- güçlü bir süreçle bağlantılı olarak yumuşaması tam olarak 1920'lerin ilk yarısında başlamıştır.[216] Bu noktada Bulgar kültür ve eğitim aktivistlerinin büyük hizmeti olmuştur. Bulgar kültür ve eğitim aktivistleri Türkiye'deki değişimler hakkında Bulgar toplumuna aktif olarak bilgi vererek, toplumdaki maneviyata pozitif etki etmiştir. Bu durum, kısa tarihî kesit içinde iyi niyetliliği en yüksek dereceyle, anlaşmazlığı ise en düşük dereceyle vasıflandırmıştır.

Elbette Bulgar kamusal ortamında bu pozitif eğilimin gücü ve etkisi abartılmamalıdır, çünkü bu eğilim toplumun geniş kitlesine ulaşamamış ve sistematik olarak gelişememiştir.[217] Bu ilişkide basının rolünü "Mir" gazetesi doğru tespit etmiştir. 1928 yılının başında söz konusu gazete şöyle yazmıştır: "*Yazgının gelecekte bizi en sıkı ilişkiler içinde bırakmayı arzuladığı Yeni Türkiye'nin geleceği, reformları ve bu reformların kitleler tarafından benimsenmesi hakkında Bulgar okuyucusu ne biliyor?*" Bu sorunun cevabı tahmin edilebilir: "*Hiçbir şey veya hemen hemen hiçbir şey.*"[218] Elbette, bilginin düzenli akışı gerçekleşememiştir. Öyle veya böyle

[211] Cengiz Hakov, "Giriş", *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve* …, s. LX. Daha ayrıntılı bkz. *Bılgaro-Balkanski Kulturni Vzaimootnoşeniya 1878-1944*, Derleme, Yayına Hazırlayanlar: A. Aleksieva ve diğer, Sofya 1986; Hüseyin Mevsim, *Pıtuvaneto na Çudomir v Turtsiya (1932)*, Plovdiv 2012.
[212] *Slovo*, S. 969, 25 Ağustos 1925; *Slovo*, S. 994, 25 Eylül 1925.
[213] *Slovo*, S. 968, 24 Ağustos 1925; *Slovo*, S. 970, 26 Ağustos 1925.
[214] *Koca Balkan*, S. 3, 23 Şubat 1925; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve …*, s. 223.
[215] *Slovo*, S. 2444, 9 Ağustos 1930.
[216] Darina Vasileva, "Predstavata za Nova Turtsiya v Mejduvoenniya Period", *Predstavata za* "*Drugiya*" *na Balkanite*, Sofya 1995, s. 207.
[217] Stefan Velikov, "Kulturni vrizki i sıtrudniçestvo mejdu Bılgariya i Turtsiya (1923-1939)", *Studia Balcanica 17, İzsledvaniya v çest na akademik Nikolay Todorov*, Sofya 1989, s. 281.
[218] *Mir*, S. 8279, 6 Şubat 1928.

bu durum Bulgar toplumunun farkındalığının yetersiz olduğunu göstermektedir. Bunun sebepleri politik, ekonomik, tarihsel ve ideolojik gibi farklı yönlerde aranabilir.

Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan *Dostluk Antlaşması* ile iki tarafın ilişkileri usulen normalleşmiştir. Fakat gerçekte diplomatik termometre iki tarafın ilişkilerinde oldukça düşük dereceleri göstermiştir. Anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi için müzakereler de ağır ve zor ilerlemiştir. Bu durum iki tarafın pozisyonunda ciddi sürtüşmelerin varlığını üstü kapalı bir biçimde ortaya koymuştur.[219] Diğer bir negatif etken Trakya konusunda saklıdır. Bu nedenle kanaat önderleri ve politikacılar toplumsal duygularda gerginlik taşıyan spekülasyonlara[220] açıkça başvurmuştur. İki taraf arasındaki ilişkilerde gerginlik taşıyan üçüncü etken ise ekonomidir. 1920'li yılların sonuna doğru uygun toplumsal atmosfer Türkiye'ye karşı sınırların revizyonunu ısrarla isteyen ve gittikçe daha enerjik olan Bulgar milliyetçiliğinde baskı hissettirmeye başlamıştır.

Bulgar-Türk ilişkilerinin başlangıcından itibaren sonraki on yıllık süreçte güvensizliğin, gerginliğin ve karşıtlığın rejime girmesi tesadüfi değildir.[221] 1932 yılında Bulgar ordusunun Genelkurmay Başkanlığı'nın yeni askerî operasyon planları için Türkiye'yi potansiyel tehdit olarak görmesi hız kazanan bölgesel revizyonizmin mantıkî bir neticesidir.[222]

Sonuç

Balkanlar sıkça "*husumetin ortak pazarı*" olarak vasıflandırılmıştır. Dünya savaşları arasındaki dönemde Bulgar-Türk ilişkilerinin kararsız gelişimi de, sanki bu kalıplaşmış tanımlamayı desteklemektedir. Yakın Balkan geçmişinde az da olsa olumlu örnekler de bulunmaktadır. Bu sebeple onlar ibret verici güç taşımaktadır. Burada sunulan konu da, bir toplumun

[219] Dimitır Kosev, *Vınşnata Politika na Bılgariya pri Upravlenieto na Andrey Lyapçev 1926-1931*, Sofya 1995, s.136-147.
[220] Örneğin 18 Ekim 1925 tarihinde Bulgaristan ve Türkiye arasındaki Dostluk Antlaşması'nın incelenmesi/yorumlanması meselesi böyledir. Bkz. Dimitır Popnikolov, *Bılgarite ot Trakiya i spogodbite na Bılgariya s Gırtsiya i Turtsiya Protivobılgarskata politika na Angora i Atina*, Sofya 1928.
[221] Lüdmil Petrov, *Bılgariya i Turtsiya 1931-1941*, Sofya 2001, s. 78-102.
[222] Trendafil Mitev, "Vızrajdaneto na İnteresa kım Bılgaro-Turskiya Teatır na Voynata Prez 30-te Godini na XX vek", *Voennoistoriçeski Sbornik Dergisi*, S. 2, Sofya 1996, s. 144-154.

(Bulgar) nasıl ideolojik uymacılığa başvurabildiğine, kültürel aktivistlerinin tarihsel reflekslerini bastırmaya ve mevcut durumda da karşısındaki ile yani komşu toplum (Türk) ile, sağduyu/işbirliği köprüleri kurmaya nasıl kalkışabildiğine dair önemli bir bilgiyi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Demokratiçeski Sgovor
Dnevnik
Harod
Koca Balkan
Mir
Nezavisimost
Oteçestvo
Pravda
Pryaporets
Radikal
Slovo
Utro
Zemedelsko zname
Zora

Kitaplar ve Makaleler

ALTINOV, İvan, *İztoçniyat Vıpros i Nova Turtsiya s Osoben Pogled kım İnteresite na Bılgariya,* Sofya 1926.

BALKAN, Fuat, "İlk Türk komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, Cilt III, Sayı: 37, 8 Kasım 1962; Cilt III, Sayı: 38, 15 Kasım 1962; Cilt IV, Sayı: 50, 7 Şubat 1963.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), Ankara 2002 (*Mustafa Kemal Atatürk i Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya v Dokumenti 1913-1938).*

Bılgaro-Balkanski Kulturni Vzaimootnoşeniya 1878-1944, Yayına Hazırlayan: Afrodita Aleksieva ve diğer, Sofya 1986.

Bılgarski Periodiçen Peçat 1844-1944, Anotiran Bibliografski ukazatel, Cilt I-II, Sofya 1962, 1966.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt I, 3. Baskı, Ankara 1992.

BOBÇEV, Stefan, "Dırjavno-Pravni i Obştestveni Reformi v Nova Turtsiya", *Yuridiçeski Pregled Dergisi*, S. 9, Sofya 1925.

_____, "Vajni Politiçeski, Sotsialni i Kulturni Reformi v Nova Turtsiya", *Nauçen Pregled Dergisi*, S.1-3, Sofya 1934.

_____, "Za Nova Turtsiya i Neynata Konstitutsiya", *Yuridiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1925.

BOJİNOV, Voin, "Bılgariya na Konferentsiite v Genua i Lozana (1922-1923)", *V çest na Akademik Hristo Hristov, İzsledvaniya po Sluçay 60 Godini ot Rojdenieto mu,* Sofya 1976.

DASKALOV, Rumen, *Mejdu İztoka i Zapada, Bılgarski Kulturni Dilemi*, Sofya 1998.

_____, "Natsionalno-Kulturnata ni İdentiçnost: Naçin na izgrajdane", *Zaşto sme takiva? V Tırsene na Bılgarskata Kulturna İdentiçnost,* Hazırlayanlar: İvan Elenkov ve Rumen Daskalov, Sofya 1994.

DİMİTROV, Georgi, "Bejanskiyat Vıpros v Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1931)", *Bılgariya 1300, İnstitutsii i Dırjavna Traditsiya, Dokladi na Tretiya Kongres na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo, 3-5 Ekim 1981*, Cilt III, Sofya 1983.

DİNKOV, D., "Vınşnata politika", *Bılgariya prez XX vek, Almanah*, Sofya 1991.

DOBREV, Angel, "Rektifikatsiya na Bılgaro-Turskata Granitsa Prez 1915", *Bılgaro-Turskite Voennopolitiçeski Otnoşeniya Prez Pırvata Polovina na XX vek*, Sofya 2005.

GEORGİEV, Veliçko, "1923 Eylül İhtilâli Arifesinde ve Esnasında Dokuz Hazirancıların Ordugâhı", *Vekove Dergisi*, S. 4, Sofya 1973.

_____, "İz İstoriyata na Republikanskoto Dvijenie v Bılgariya", *Vekove Dergisi*, S. 6, Sofya 1980.

_____, "Razvitie na Politiçeskata Sistema na Bılgariya (1918-1944)", *İnstitutsii i Dırjavni Traditsii, Dokladi na III kongres na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo, 3-5 Ekim 1981*, Cilt I, Sofya 1981.

GEORGİEVA, Tsvetana, "İstoriyata na Osmanskata İmpreriya Prez Pogleda na Frenskite Osmanisti", *İstoriya na Osmanskata İmperiya*, Editör: Rober Mantran, Sofya 1999.

GRINÇAROV, Stojço, "Bılgariya 1919-1944", Elena Statelova ve Stojço Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya v Tri Toma, İstoriya na Nova Bılgariya 1878-1944*, Cilt III, Sofya 2006.

HAKOV, Cengiz, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya i Turskoto Naselenie v Bılgariya", *İzsledvaniya v Çest na Çlen – Korespondent Profesor Straşimir Dimitrov*, Cilt II, Sofya 2001.

_____, *İstoriya na Turtsiya prez XX vek*, Sofya 2000.

İLÇEV, İvan, *Rodinata mi - Prava ili ne! Vınşnopolitiçeska Propaganda na Balkanskite Strani (1821-1923)*, Sofya 1995.

KATSARKOVA, Vyara, *İkonomiçeskite Otnoşeniya na Bılgariya s Balkanskite Dırjavi v Perioda Mejdu Dvete Svetovni Voyni (1919-1941*), Sofya 1989.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 2. Baskı, Ankara 1988.

KOSEV, Dimitır, *Vınşnata Politika na Bılgariya pri Upravlenieto na Andrey Lyapçev 1926-1931*, Sofya 1995.

KUMANOV, Milen, "Vızstanovyavane na Diplomatiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya (1923-1926)", *İstoriçeski Pregled Dergisi*, S. 2, Sofya 1971.

LEWİS, Bernard, *Vıznikvane na Sıvremenna Turtsiya*, Sofya 2003.

MARKOV, Georgi, "Tretoto Bılgarsko Tsarstvo - İzpitaniya i Sıtreseniya", *İstoriya na Bılgarite v Osem Toma, Ot Osvobojdenieto (1878) do Kraya na Studenata Voyna (1989)*, Editör: Georgi Markov, Cilt III, Sofya 2009.

MELİA, Jan, *Mustafa Kemal ili Nova Turtsiya*, Sofya 1929.

MEVSİM, Hüseyin, *Pıtuvaneto na Çudomir v Turtsiya (1932)*, Plovdiv 2012.

MİTEV, Trendafil, "Vızrajdaneto na İnteresa kım Bılgaro-Turskiya Teatır na Voynata Prez 30-te Godini na XX vek", *Voennoistoriçeski Sbornik Dergisi*, S. 2, Sofya 1996.

NATAN, Jak ve diğer, *İkomomika na Bılgariya, İkonomika na Bılgariya do Sotsialistiçeskata Revolyutsiya*, Cilt I, Sofya 1969.

Ofitsialnata i Taynata Bılgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925), Sofya 2009.

PANAYOTOV, Filip, *Vestnitsi i vestnikari*, Sofya 2008.

PETROV, Lyudmil, *Bılgariya i Turtsiya 1931-1941*, Sofya 2001.

PETROVA, Darina, *Samostoyatelnoto Upravlenie na BZNS*, 1920-1923, Sofya 1988.

PIRVANOVA, Rumyana, "Demokratiçeskiyat Sgovor i Negovoto Upravlenie (1923-1931)", *İstoriçeski Pregled Dergisi*, S. 3, Sofya 1994-1995.

POPNİKOLOV, Dimitır, *Bılgarite ot Trakiya i spogodbite na Bılgariya s Gırtsiya i Turtsiya. Protivobılgarskata politika na Angora i Atina*, Sofya 1928.

SADULOV, A., *Agoniyata na İztoçniyat Vıpros i Rajdaneto na Nova Turtsiya*, Veliko Tırnovo 2000.

SKUTUNOV, Kosta, *Burni Vremena, Tsar Boris III Otblizo*, Sofya 2004.

SPASOV, Lyudmil, "Diplomatsiya na Sgovoristkite Kabineti (1923-1931)", *İstoriya na Bılgarite v Osem Toma, Bılgarskata Diplomatsiya ot Drevnostta do Naşi Dni*, Editör: Emil Aleksandrov, Cilt IV, Sofya 2010.

STATELOVA, Elena ve Stojço Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya v Trı Toma, İstoriya na Nova Bılgariya 1878-1944*, Cilt III, Sofya 2006.

STOYANOVA, Lyudmila, *Vestnikıt i Natsionalnata Kulturna Pamet*, Varna 2012.

ŞİMŞİR, Bilâl, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Türkçesi: Cüneyt Akalın, Ankara 1999.

ŞİVAÇEV, Boris, *Stara i Nova Turtsiya (İstoriko-Sravnitelen Pregled)*, Sofya 1930.

TODOROVA, Mariya, *Bılgariya, Balkanite, Svetıt: İdei, Protsesi, Sıbitiya*, Sofya 2010.

_____, "Imagining the Balkans ili Balkani-Balkanizm", *Balkani Dergisi*, S.1, Sofya 2012.

_____, *Balkani-Balkanizm*, Sofya 2004.

TOKER, Hülya, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya Prez Perioda na Natsionalnata Sıprotiva i Ukrivaneto na Pırvi Korpus v Bılgariya", *Bılgaro-Turskite Voennopolitiçeski Otnoşeniya Prez Pırvata Polovina na XX vek*, Sofya 2005.

TRİFONOV, Stajko, *Bılgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie v Trakiya 1919-1934*, Sofya 1988.

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.

Turtsiya i Neynata Armiya, Ministerstvo na Voynata, İzdanie na Ştaba na Armiyata, Sofya 1925.

VASİLEVA, Darina, "Predstavata za Nova Turtsiya v Mejduvoenniya Period", *Predstavata za* "*Drugiya*" *na Balkanite*, Sofya 1995.

VELİKOV, Stefan, "Kulturni vrizki i sıtrudniçestvo mejdu Bılgariya i Turtsiya (1923-1939)", *Studia Balcanica 17, İzsledvaniya v çest na akademik Nikolay Todorov*, Sofya 1989.

_____, *Kemalistika Revolyutsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, Sofya 1966.

Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS, Kasım 1919-Haziran 1923, Aleksandır Stamboliyski – Dokumentalno Nasledstvo, Yayına Hazırlayanlar: Panayot Panayotov ve Todor Dobriyanov, Sofya 1989.

VLAYKOV, Milen, "Platformata na Demokratiçeski sgovor", *Demokratiçeski Pregled Dergisi*, S. 7-8, Sofya 1923.

YALÇIN, Durmuş ve diğer, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Ankara 2006.

YARANOV, Atanas, *Stopanska Turtsiya v Dneşnite i Predeli*, Sofya 1924.

ZADGORSKA, Valentina, "Spomenite na Hristo Kalfov", *Minalo Dergisi*, S. 4, Sofya 2014.

Elektronik Kaynaklar

http://en.wikipedia.org/wiki/Radio, (02.09.2013).

http://predavatel.com/bg/radio/bnr, (02.09.2013).

KONSTANTİNOVA, Zdrdravka, iz Geografiyata na Bılgarskata Presa (1878-1944), http://media-journal.info/index.php?p=item&aid=66, (4.08.2013).

PANAYOTOV, Todor, Vsekidnevniyat Vestnik "Mir" za Politikata na Velikite Sili, Balkanskite Strani i Drugi Dırjavi Prez Perioda 1923-1944,

http://ebox.nbu.bg/mk10/index2.php?id=ne2/a/z12.%20 Todor_ Panayotov_ red.htm, (5.08.2013).

BORİSLAVOV, Yasen, Bılgarskata Jurnalistika: Vızhodi i Padeniya (1844-1944), http://media-journal.info/ index.php?p=item&aid=84, (4.08.2013).

PANAYOTOV, Todor, Hristo Brızitsov Prevırna "Mir" v Bılgarskiya "Times", http://paper.standartnews.com/archive/2001/06/11/history/s3034_4.htm, (17.09.2013)

PANAYOTOV, Todor, "Bankeri i Zastrahovateli Izdavat Bylgarskiya "Times," http://www.monitor.bg/article?id=28782, (17.09.2013).

http://atam.gov.tr/1924-anayasası, (25.09.2013).